VOLKSPRENTEN

1930 - 1939

Ook bekend onder de benamingen:

centsprenten, oortjesprenten, kinderprenten, pestbladen, eenbladdrukken, heilingen, beeldekenspapier, mannekensbladen

en

duimsprenten ...

Maar wat is er in Nederland gepubliceerd over deze drukwerken? Met de komst van (DELPHER) is het mogelijk geworden om ruim 1 miljoen historische kranten, tijdschriften en boeken uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek op deze benamingen te onderzoeken.

Met dank aan Marty van Oortmerssen – Basart is dit onderzoek in 2017/2018 uitgevoerd met als resultaat een unieke bron voor zowel de professional als voor in de prentkunst geïnteresseerde.

Waar mogelijk zijn afbeeldingen aan de nieuwsartikelen toegevoegd uit de databank van het Rijksmuseum, Geheugen van Nederland, DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren) en Historische Drukkerij Turnhout.

MUSEUM 'T OUDE SLOT

24-01-1930 Het Vaderland.

Het Groote Geluk en de Vele Pleziertjes.

…Voor de verzamelaar van prentenboeken is België een land van belofte. Daar leeft immers de Prentsnijder bij Gods Genade, de onvergelijkelijke en onovertroffen Edgard Tijgat, die het verstaat om, voortbouwende op de traditie der oude volksprenten (oortjesprenten) een geheel eigen origineele en moderne kunst van te maken. Zijn blokboeken, waarvoor hij zelfs de letters stuk voor stuk in hout sneed, zijn zeldzaam…

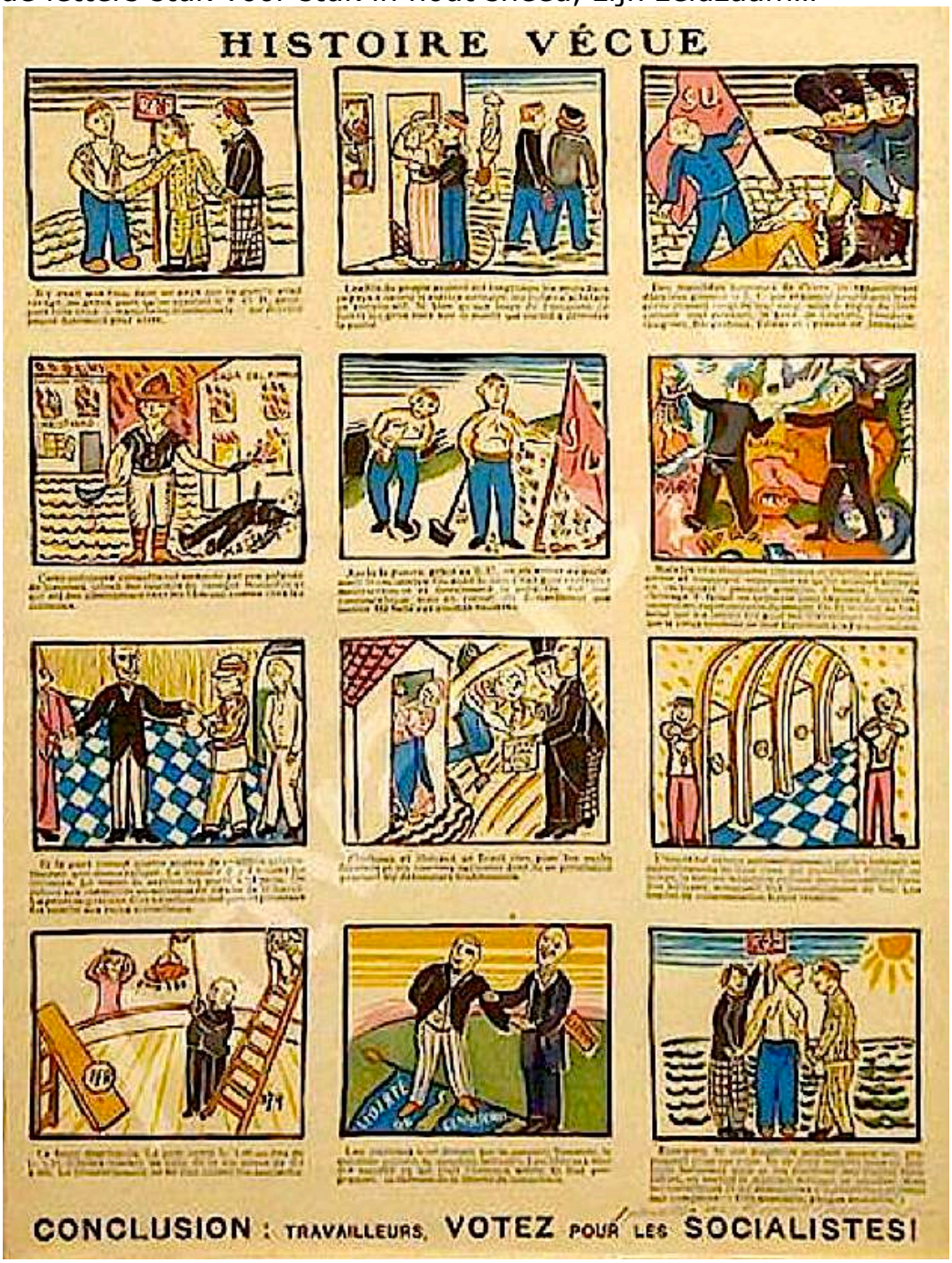

Histoire Vécue, tekeningen van Tytgat Edgard, 1928.
12 kleurentekeningen gereproduceerd in lithografie.
Tekst van Louis Piérard. Bewerkt voor de Belgische Arbeiderspartij.
Afmeting: 32,7 x 24,3 cm.

12-03-1930 Rotterdamsch nieuwsblad.
Kinderprenten. 't Was in de 17de eeuw hier te lande gewoonte, dat kinderen den "scoelmeester" met Paschen een geschenk aanboden, dat bestond uit een deel van "den slacht" of uit eieren, kaarsen en dergelijke,hetgeen bedoeld was als een aanvulling van zijn zeer schrale wedde. De kinderen ontvingen als tegengeschenk een gekleurde of een ongekleurde prent met voorstellingen uit de Bijbelsche geschiedenis, uit het huislijk- of maatschappelijk leven van dien tijd of aan volkssagen en –sprookjes ontleend.
Toen bleek, dat de jeugd die geschenken zeer waardeerde, stelde "meester" hen in de gelegenheid, zoo dikwijls de kinderen het verkozen, tegen betaling van een duit zulk een prent bij hem te koopen. De verscheidenheid der prenten vermeerderde daardoor sterk. Behalve genoemde onderwerpen kon men ze toen ook krijgen met afbeeldingen van ongeveer alle toen bekende diersoorten, zoowel tamme als wilde, met 'verschillende volken uit alle werelddeelen", met tafereelen uit de kerkgeschiedenis enz.
In de 18de eeuw begon men in het bijzonder voor de kinderprenten voorstellingen uit de vaderlandsche geschiedenis in hout te snijden en vooral de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zorgde ervoor, dat de jeugd niet langer met de vaderlandslieven de daden van het voorgeslacht onbekend bleef.
In het laatst der 18de eeuw werden ook treur- en blijspelen en verhalen voor de kinderen in prent gebracht, o.a. Cloris en Roosje, Glazen muiltje, de fabelen van Ezopus, Ratten- en muizenkrijg, Tijl Uilenspiegel, de sprookjes van moeder de Gans enz.
Voor de kennis van het huiselijk en maatschappelijk leven onzer vaderen in de 17de en de 18de eeuw bestaat geen betere bron dan die kinderprenten. Zij stellen dat leven aanschouwelijk voor, verplaatsen in de kinderwereld, in de huizen der rijken, in de stulpen der armen, in de woningen der burgers en boeren; zij laten de werktuigen zien de ambachtslieden gebruikten; zij stellen de bezigheden der huismoeders en de verschillende kleederdrachten voor, evenals de spelen van kinderen en ouderen. Verschillende thans onbekende kindervermaken leert men eruit kennen, en men ontmoet er nog heden bekende spelen op. Zoo stelt een kinderprent voor, hoe men in de 17de eeuw op den 6den Januari met een verlichte ster door de straten liep. Een andere prent stelt de kinderen voor, hoe zij het "Way-spel" speelden, "voezelden", "huifelden" en ook "haast-u-over" deden, in boeken en prentjes prikten, met molentjes liepen enz.
Op de prenten ziet men den meester meestal met roede en plak, de huisvader met pijpje en nieuwsblad afgebeeld. Onder dezer prentjes leest men:

Bij 't blazen van den geurigen smook
Laat zich het nieuwsblad smaak'lijk lezen
't Wil ook wel bij elkander wezen,
Het nieuws is vaak gelijk de rook.

Tot de merkwaardigste prenten, die het vrijen van onze vaderen voorstellen, behoort de " vrijagie van Krelis en Maertje van Oostzaen", 't welk in 16 houtsneden wordt voorgesteld, terwijl de onderschriften vertellen, dat Krelis zich naar Maertje begeeft, doch vreest niet ontvangen te zullen worden; dat deze vrees ongegrond blijkt en Maertje hem vriendelijk ontvangt en haar "goedjen" kippen, haan, varken, hond, potten en pannen toont, waarop Krelis, na dat alles met verbazing beschouwd te hebben, Maertje aldus toespreekt:

Ziet deze kleeren
Zal mijn vaertjen mij vereeren;
Ziet, ook heb ik geld vooruyt,
Wel drie stuyvers en een duyt.

Prentnr.59 Kinders ziet hier de vryagie eens aan
Van Krelis en Maertje van Ooszaan.
Artiest: Erven Hendrik van der Putte.
Uitgever: Jahannes Kannewet (II), Amsterdam 1767-1795.
Blad met 16 voorstellingen van de vrijage van de arme Krelis en Maartje van Oostzaan. Onder elke afbeelding een tweeregelig vers.
Houtsnede in blauw, geel en oranje, tekst in boekdruk.
Afmeting 268x330 mm.

Een lievelingsprent was die van “Jan de Wasscher”, het type van een “Jan-Hen” die in allesbehalve kiesche voorstellingen werd uitgebeeld…

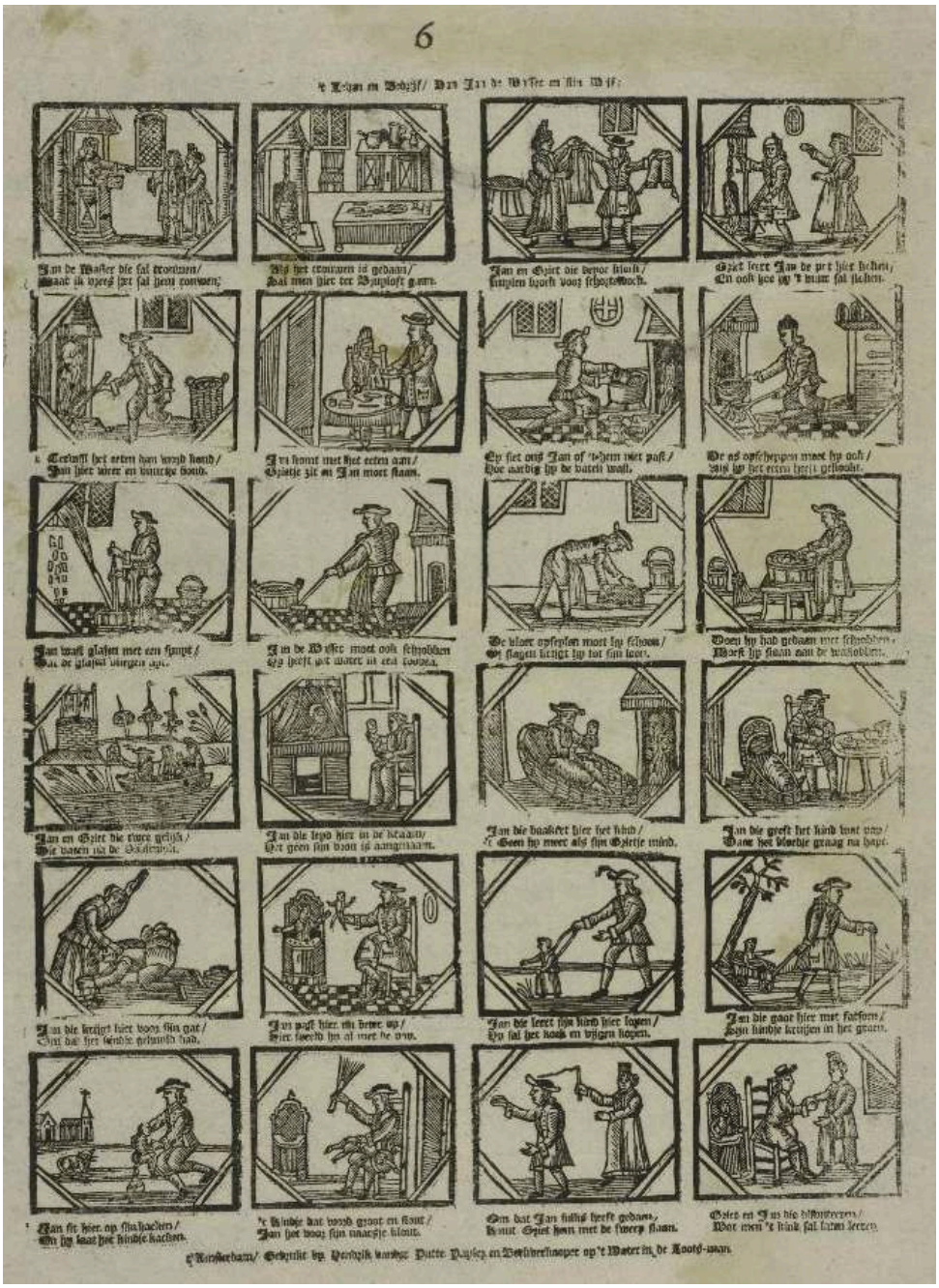

Prentnr.6 ‘t Leven en bedrijf van Jan de Wasser en sijn wijf.
Uitgever: Hendrik vander Putte, Amsterdam 1761-1765.
Omschrijving:Centsprent met 6 x 4 achtkantige omkaderde afbeeldingen uit het verhaal van Jan de Wasscher. Jan en Griet trouwen, ruilen broek voor schorteldoek, en Jan doet het hele huishouden, ligt in het kraambed en verzorgt het kind. Ze varen naar het galgenveld de Volewijk. Griet slaat hem, Jan laat zijn kindje kakken en slaat het voor 'sijn naarsje'.
Bevat tweeregelige rijmende onderschriften.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 41x31 cm.

Het gaf de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aanleiding, een nieuwe Jan de Wasscher uit te geven, in uitnemende houtsneden en met kieschere rijmpjes eronder, welke evenwel lang niet zoo in den smaak vielen als de eerste.

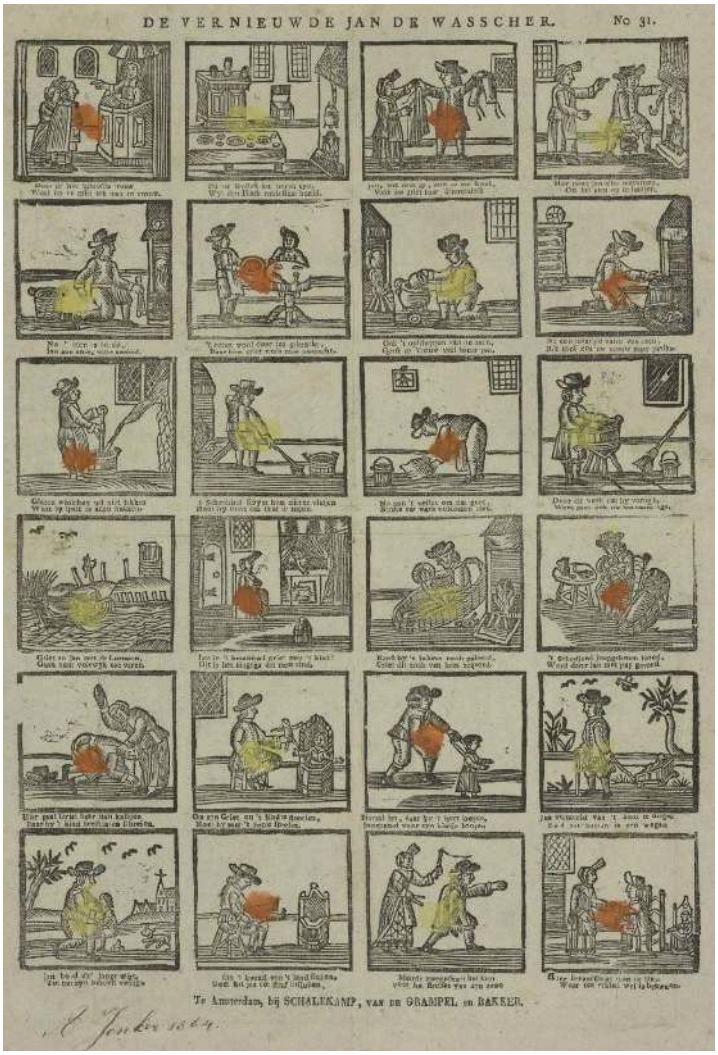

Prentnr.31 De vernieuwde Jan de Wasscher.
Schalekamp, van de Grampel en Bakker, Amsterdam. 1814-1850.
Omschrijving: Centsprent met het verhaal van Jan die met Griet trouwt, het bruiloftsmaal klaarmaakt, broek ruilt voor schorteldoek, de haard aanmaakt, het eten opdient, de as opschept, de vaat wast, de ruiten spuit, schrobt, dweilt, de was doet, en naar de Volewijk vaart. Jan ligt in het kraambed en bakert het kind, hij geeft het eten, krijgt slaag van Griet, speelt met het kind, leert het lopen, rijdt het in een wagentje, laat het zijn behoefte doen, geeft het straf en krijgt zelf met de zweep van Griet. Tot slot wordt overlegd waartoe het kind bekwaam is.
Met tweeregelige rijmende onderschriften.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 43x35 cm.

Nog in het laatst der vorige eeuw werden dergelijke prenten uitgereikt aan de kinderen, die voor 't eerst op school kwamen. Enkele jaren geleden verscheen een serie kinderprenten in moderner en sierlijker uitvoering.

02-07-1930 De Maasbode.

Centsprenten – Een herinnering aan de vroegere centsprenten lijkt wel een reusachtige stap terug in de geschiedenis, veel grooter oogenschijnlijk dan slechts een halve eeuw en toont scherp met hoe groote snelheid alles zich gewijzigd heeft. Hoe vreemd zal het aan het nieuwe geslacht lijken, dat daarmede hunne ouders en grootouders zijn opgegroeid, maar die ouders en grootouders zullen nog wel eens genieten bij de herinnering aan de dingen, waarmede zij in hun jeugd tevreden waren en waarbij zij hunne fantasie zoo geheel konden uitvieren…

Het waren prenten, meer niet, alleen belangrijk om het vermakelijke, het griezelige of het sprookjesachtige. Oude prenten met oude verhalen, verhalen van lang geleden, houtsneden die reeds van ouder op ouder aan de kinderen gegeven waren, want velen dagteekenden nog uit den Franschen tijd en zelfs vroeger. Velen waren nog met èn Fransche èn Hollandsche onderschriften bedrukt en de kleederdrachten waren zo echt ouderwetsch, wat juist aan de verhalen iets gaf van echtheid en geloofwaardigheid. En daarmee moest je je amuseeren en je deed het ook, want er was zoveel verscheidenheid. En als dan een of andere oude tante, zoo massief in hare ouderwetsche geloofwaardigheid, er bij ging vertellen,

dan ging een wereld van sprookjes open… Daar had je "Blauwbaard" met het angstige: "Zuster Anna, ziet ge nog niets komen".

Prent N77.
Blauwbaard.
Uitgever:
Jan de Lange (II)
A'dam 1822-1849.
Omschrijving:
Blad met 12 voorstellingen uit het sprookje van Blauwbaard.
Onder elke afbeelding een onderschrift.
Houtsnede.
Tekst in boekdruk.
Afmeting:
394x315 mm.

“Klein Duimpje” in allerlei variaties, met als begin: “Klein Duimpje uit de kool gekomen, wordt door zijn moeder aangenomen”. Natuurlijk ook Tijl Uilenspiegel met al zijn streken. En dan Cartouche, waarvan het heette: “Wie lieve kinderen gruwt er niet, als hij Cartouches beeltenis ziet”.

Prent N 56B. Geschiedenis van Cartouche / Histoire de Cartouche.
Uitgever Brepols & Dierckx zoon, Turnhout 1833-1911.
Blad met afbeeldingen uit het leven van de schurk Cartouche, zoals: diefstal, tuchthuis,het namaken van wissels, doodslag, overval op een postkoets, vermomming als soldaat, als generaal en als priester. Hij rijdt in een koets met een dame, wordt verraden, aangeklaagd, gevangen gezet en opgehangen.
Bevat rijmende onderschriften in Nederlands en Frans.
Kleurenlithografie; tekst in boekdruk. Afmeting 387x317 mm.

En “Tetjeroen”. Was Cartouche een groote dief en moordenaar, Tetjeroen was een beroemde kwakzalver uit de achttiende eeuw.

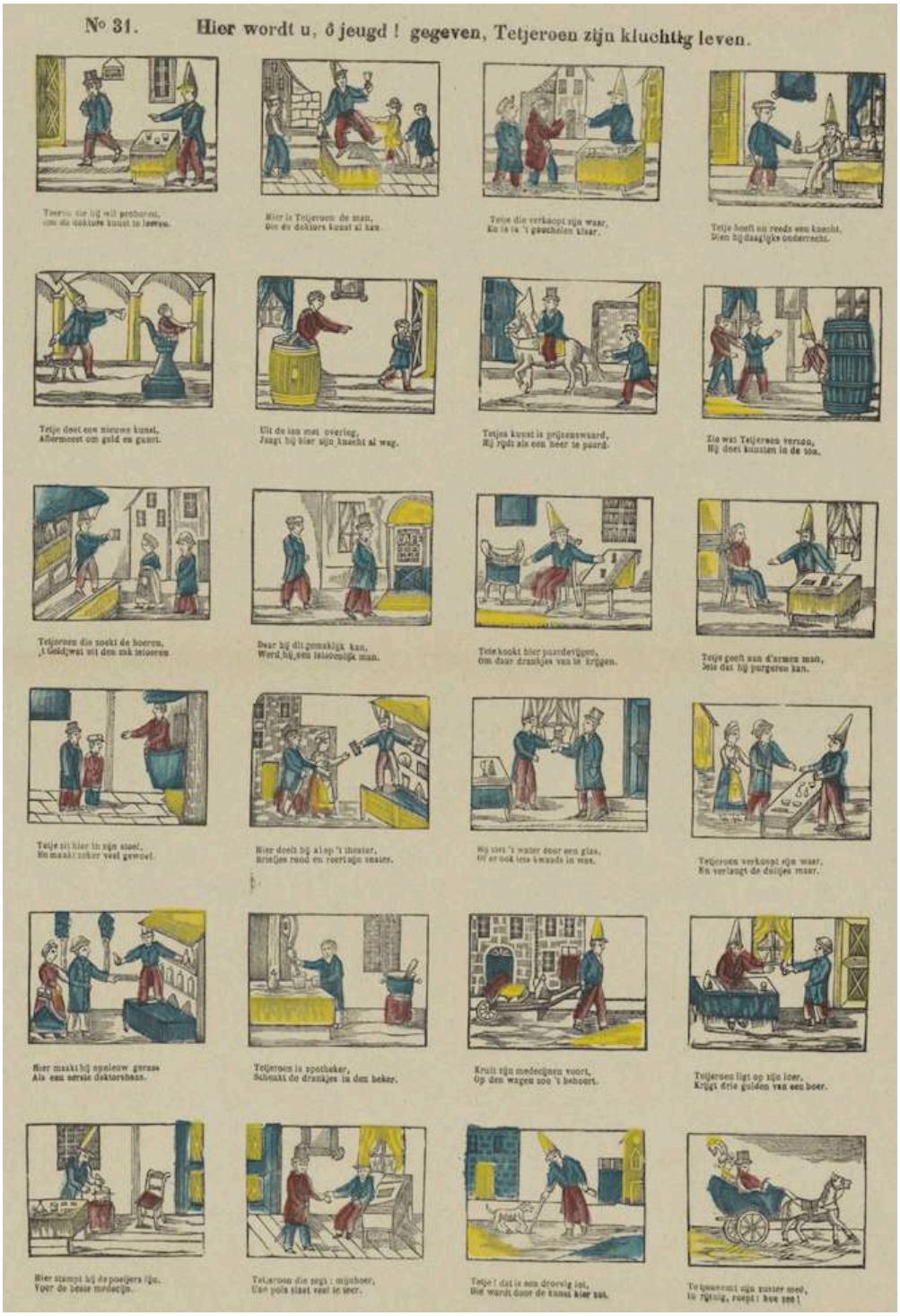

Prentnr.31: Hier wordt u, ô jeugd! Gegeven, Tetjeroen zijn kluchtig leven.
Uitgever Franciscus Anthonius Beersmans, Turnhout 1866-1897.
Omschrijving: Centsprent over de schelm Tetjeroen, die zijn geld verdiend als kwakzalver en potsenmaker. Hij klopt boeren geld uit de zak, kookt drankjes van paardenvijgen en fungeert als apotheker. Hij wordt gek en gaat met zijn zuster in een koets rijden.
Met tweeregelige rijmende onderschriften.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 417x313 mm.

Zoo was er ook van Speyck, die bij Antwerpen in de lucht vloog.

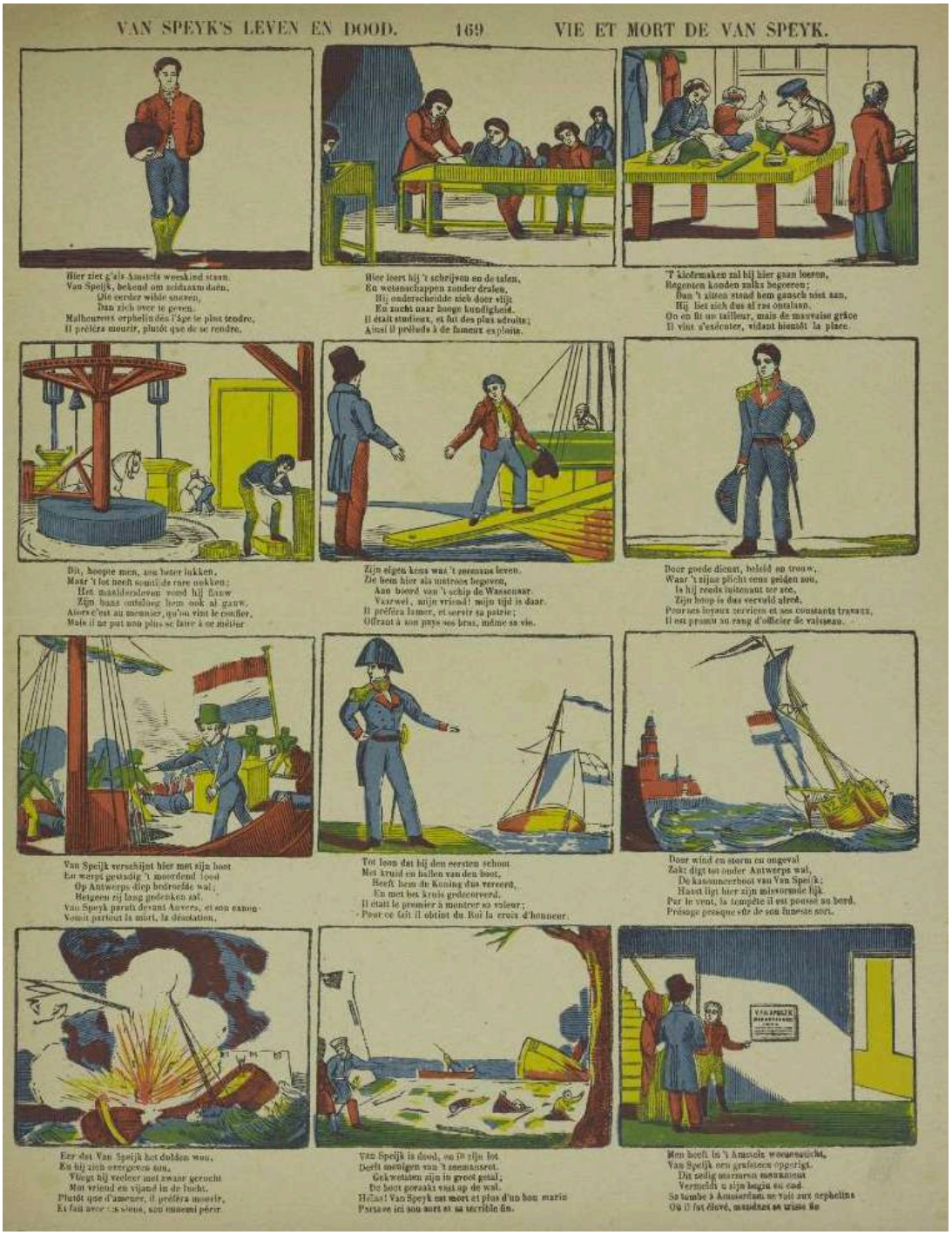

Prentnr. 169 Van Speyk's leven en dood
Uitgever Brepols & Dierckx zoon, Turnhout 1880-1935.
Omschrijving: Centsprent met afbeeldingen uit het leven van Jan van Speijk (1802-1831), op school, als kleermaker en grutter en als zeeman. Hij wordt officier, krijgt een medaille, komt aan lager wal (bij Antwerpen) en laat zijn schip ontploffen. Er zijn veel doden en gewonden. In het weeshuis is een 'grafsteen' opgericht. Bevat vierregelige rijmende onderschriften in Nederlands en tweeregelige in Frans. Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 390x310 mm.

Die typische prent van “Stielen en ambachten” met wel honderd plaatjes, van af een Koning over een Notaris, een koopman, een molenaar, een vischvrouw, een nar enzoovoort, tot een bedelaar toe.

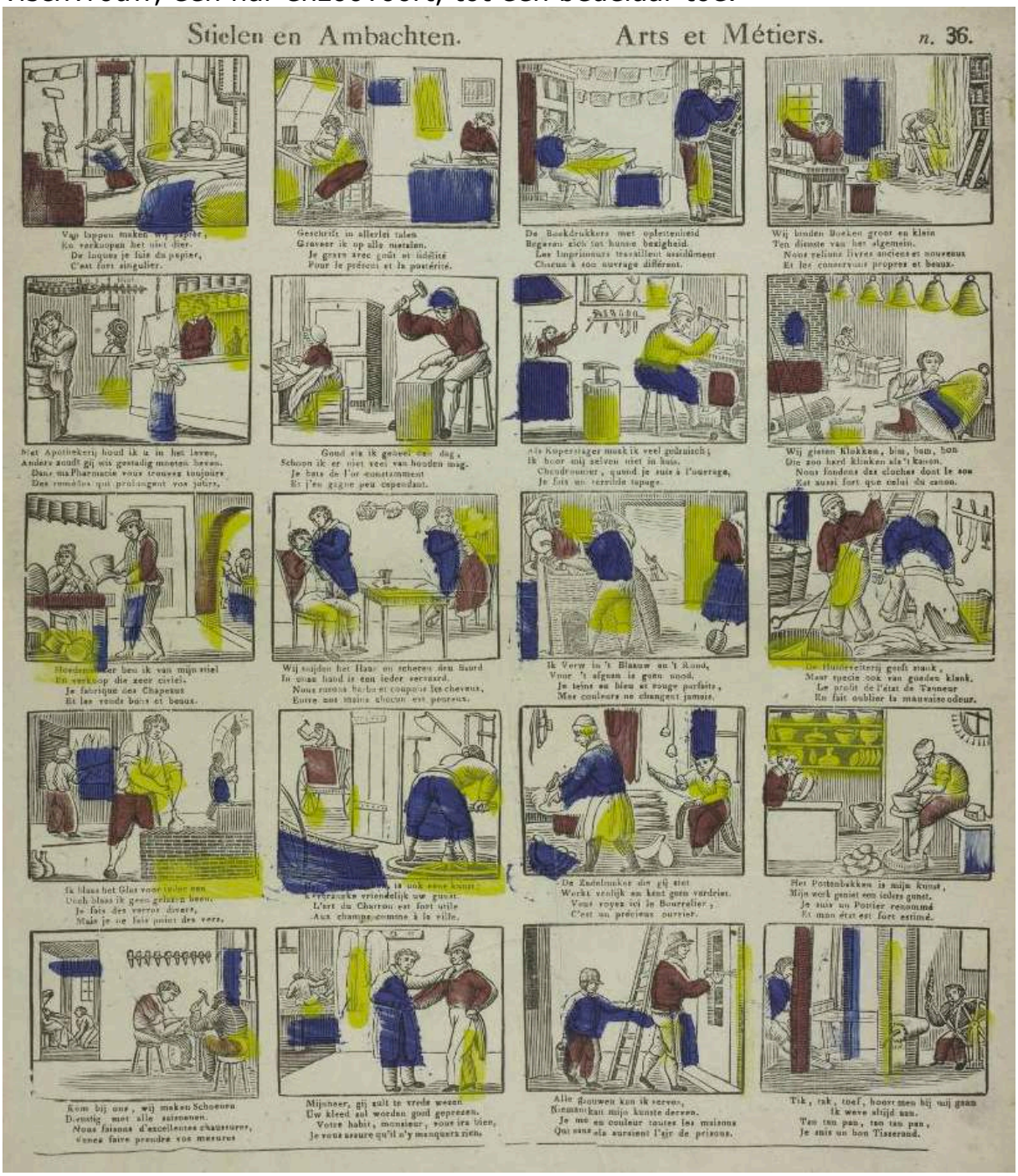

Prentnr. 36 Stielen en ambachten.
Maker/uitgever: Brepols & Dierckx zn. Turnhout 1833-1880.
Centsprent met 5x4 omkaderde houtsneden met afbeeldingen van beroepen van mannen: papiermaker, graveur, boekdrukker, boekbinder, apotheker, goudsmid, koperslager, klokken-gieter, hoedenmaker, kapper, verver, leerlooier, glasblazer, wagenmaker, zadel-maker, pottenbakker, schoenmaker, kleer-maker, schilder en wever. Bevat twee-regelige rijmende onderschriften in Nederlands en Frans.
Sjabloonkleuring met blauw, rood, geel. Afmeting: 42x34 cm.

Niet te vergeten Gulliver, zoowel bij de reuzen als bij de dwergen en de “Schoone Genoveva”.

Prentnr. 17: Geschiedenis van Gulliver. Auteur Jonathan Swift. Uitgever Etablissement Brepols S.A., Turnhout 1911-1935.
Omschrijving: Blad met afbeeldingen van Gulliver die afscheid neemt van zijn vrouw en na een schipbreuk in het land Lilliput terecht komt. Hij wordt geboeid naar de hoofdstad gebracht, verslaat een vijandelijke vloot, plast een brand uit en verlaat het eiland. Hij lijdt weer schipbreuk en kom in het land van de reuzen, wordt gepakt en maakt een reuzenmaaltijd mee. De koningin vindt hem leuk. Hij krijgt een huisje, dat door een arend wordt meegenomen naar zee. De arend laat zijn buit vallen en Gulliver komt op een Engelse boot terecht.
Bevat tweeregelige onderschriften in Nederlands en Frans.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting: 38x32 cm.

Allerlei soldaten, bij voorkeur lanciers en grenadiers. De laatsten met hoge mutsen op, zoals zij waren in de dagen van Napoleon.

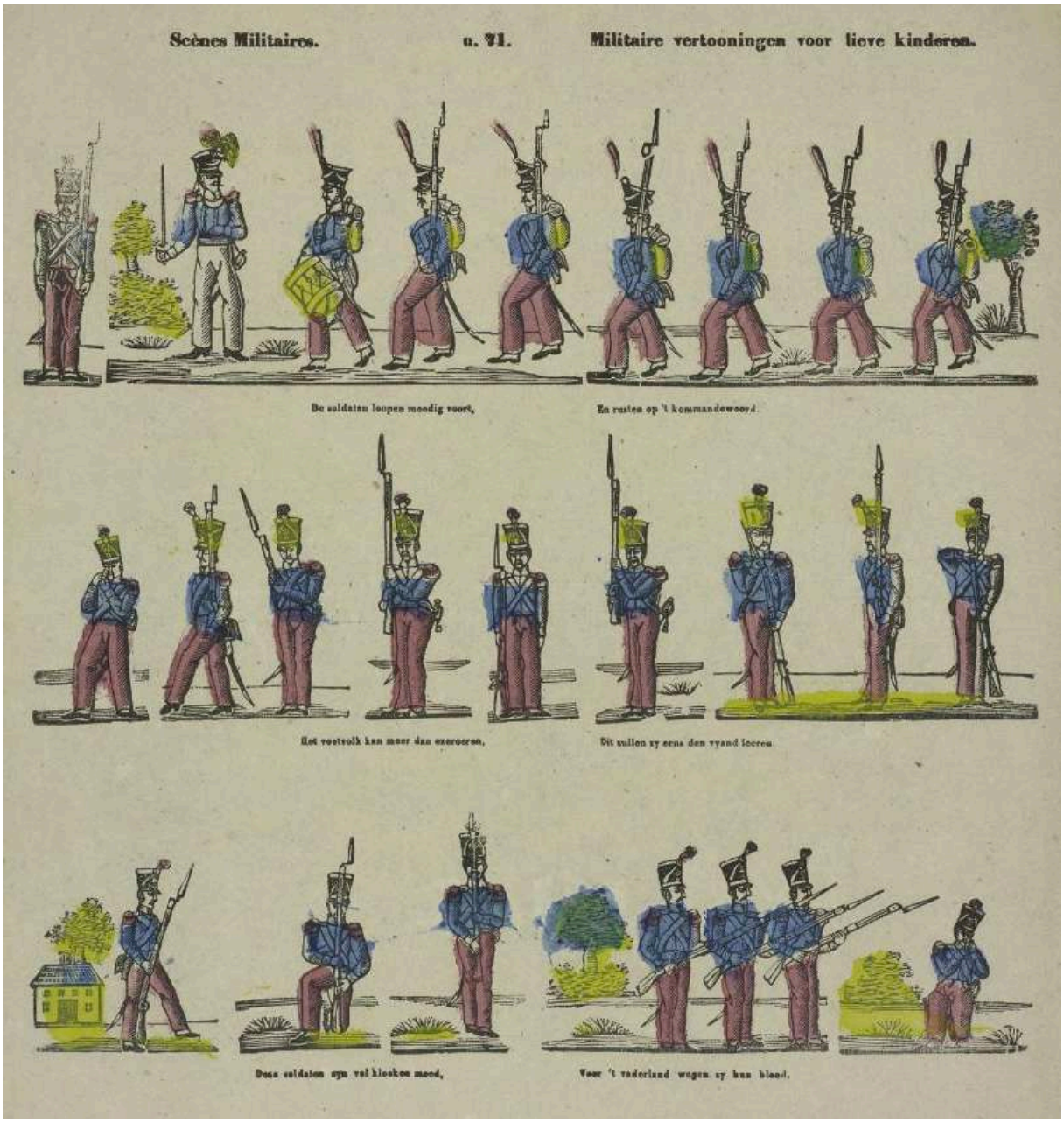

Prentnr. 71 Scènes militaires.
Uitgever Genisson en Van Genechten ?, Turnhout 1833-1900.
Omschrijving: Centsprent met 3 rijen met verschillende houtsneden met afbeeldingen van soldaten. Op de bovenste rij een wachtpost, een aanvoerder, een trommelaar en zes soldaten met de bajonet op het geweer. Op de tweede rij negen exercerende soldaten, en op de onderste rij zeven soldaten. Hoewel de titel in Nederlands en Frans is, zijn de korte rijmende onderschriften alleen in het Nederlands.
Sjabloonkleuring met rood, geel, blauw. Afmeting 400x340 mm.

Ja, het was alles degelijk en ouderwetsch, maar te veel om op te noemen. Het beroemde “gansenbord” mag ik niet vergeten, evenmin als de “Zevenzak”, wat ook een spel was, met een groote harlekijn er op.

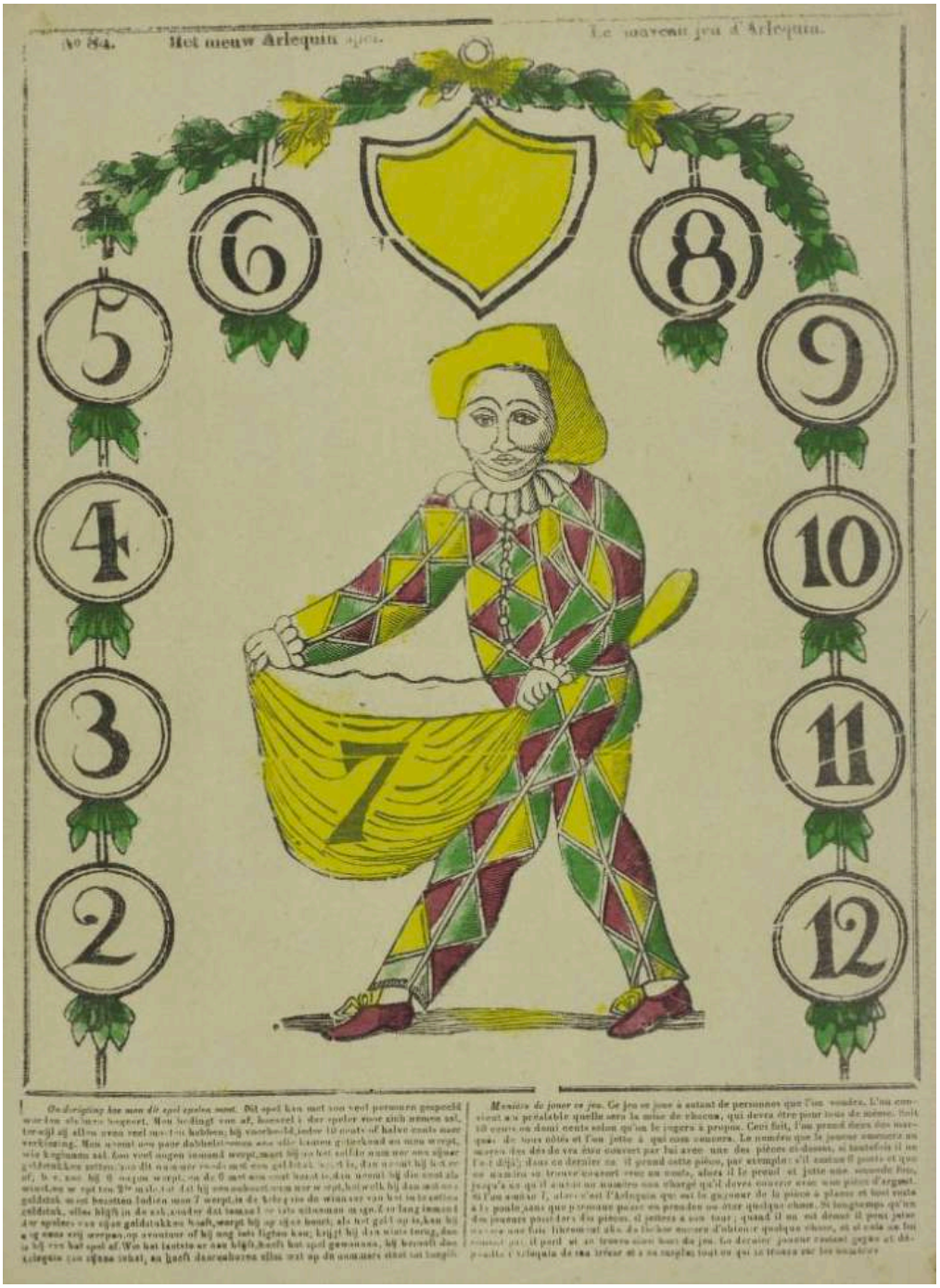

Prentnr. 84 Het nieuw vermakelyk Arlequin spel.
Uitgever Glenisson & Van Genechten, Turnhout 1833-1847.
Omschrijving: Bordspel met in het midden van het speelveld een harlekijn die in zijn geopende handen een zak houdt met daarop het cijfer 7. Rondom hem een guirlande waaraan medaillons hangen met de cijfers 2 tot en met 12. Bovenaan in het midden een schild. Onder de voorstelling de spelregels in het Nederlands en in het Frans in twee kolommen. Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 395x315 mm.

Nu tot slot, de beroemde “Trap des ouderdoms”. Tien prentjes van kind tot aan den dood, min of meer zinnebeeldig voorgesteld en onder ieder prentje een rijmpje. Het ging met tien jaar op. Ook daar daar had je allerlei variaties één ervan luidde:

Tien jaar is men nog een kind, twintig wordt men reeds bemind.
Dertig is men reeds getrouwd, veertig voelt men zich al oud.
Vijftig staat men op de hoogste trap, zestig loopt men minder rap.
Zeventig nemen de jaren af, tachtig gaat men naar het graf.
Negentig kan men nog beleven, maar honderd is voor ons niet gegeven.

Centsprent: Trap des Ouderdoms.
Uitgever: Jan de Lange, Deventer 1822-1849.
Omschrijving: Een trap des ouder-doms: een mannen-trap, lopend over de aardbol (het noorde-lijk halfrond), staan mannen in de leeftijd van 10 tot 100 jaar. Onder de afbeelding een vers in twee kolommen. Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmetingen 329 x 420 mm.

Enzoovoort, enzoovoort. Als er in een of ander archief nog een verzameling van die oude prenten is zou eene tentoonstelling daarvan wel interssant en zeker ook vermakelijk zijn. JAVIO

19-05-1931 Algemeen Handelsblad.
Van Stockum's Antquariaat …Het is een kostelijke verrassing om, bladerend in den catalogus, daar de pleizierige centsprentn tegen te komen, die ouderen onder ons zich nog wel uit hun kinderjaren zullen herinneren: de lotgevallen van de "Verkeerde Wereld", de "Lof van den Boerenstand", en andere genoegelijke en leerzame histories. Dr. Boekenoogen bezat van deze prenten de oudste drukken …

Prentnr. 151: De verkeerde wereld.
Uitgever Hemeleers-Van Houter, Schaarbeek 1870-1894.
Omschrijving: Blad met afbeeldingen van de omgekeerde wereld: de haan zit te broeden, de os maait het gras, een buffel vliegt, een zalm zit te vissen, een blinde leidt de ziende, ('Neen, neen, nu wordt het al te kwaad, als) vrouwen dienen voor soldaat', de kerk staat op de torenpunt, een kind slaat de vader, een varken zonder kop gaat wandelen, het kindje voert de moeder, een olifant danst op een koord, en meer. Met tweeregelige rijmende onder-schriften.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting: 40x32 cm.

Prentnr. 48: Beschouw deez' prent, ô jeugd! Hoe dat de boerenstand, door onvermoeide vlyt, veel voordeel brengt aan 't land.
Maker Jacob Coldewijn, Amsterdam 1819-1851.
Omschrijving: Centsprent met afbeeldingen van boerenwerk: ploegen en zaaien, schapen scheren, melken van de koeien, melk naar de schuit brengen en per kar naar de stad, gras maaien, gras drogen en naar de hooiberg brengen. In de winter gaat men schaatsen en met de slee rijden. Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting: 40x32 cm.

11-12-1931 Nieuwsblad van Friesland.
Een particuliere verzameling. …Vervolgens kwamen de z.g. kinderprenten aan de beurt uit het “Prentenmagazijn voor de Jeugd”. Nummer één droeg den wonderlijken en geenzins kinderlijken titel van: “Spookhistoriën medegedeeld door meester Penneschacht aan zijne kostleerlingen”. Waarom, zou men vragen, en welk nut ging er uit van deze grof-gekleurde prentjes met opschriften als: “Vier geraamten dragen een vijfde ten grave” en “De onverwachte verschijning van mevrouw die zoo even begraven is”.
Meester Penneschacht zorgde voor passenden tekst. Men oordeele:

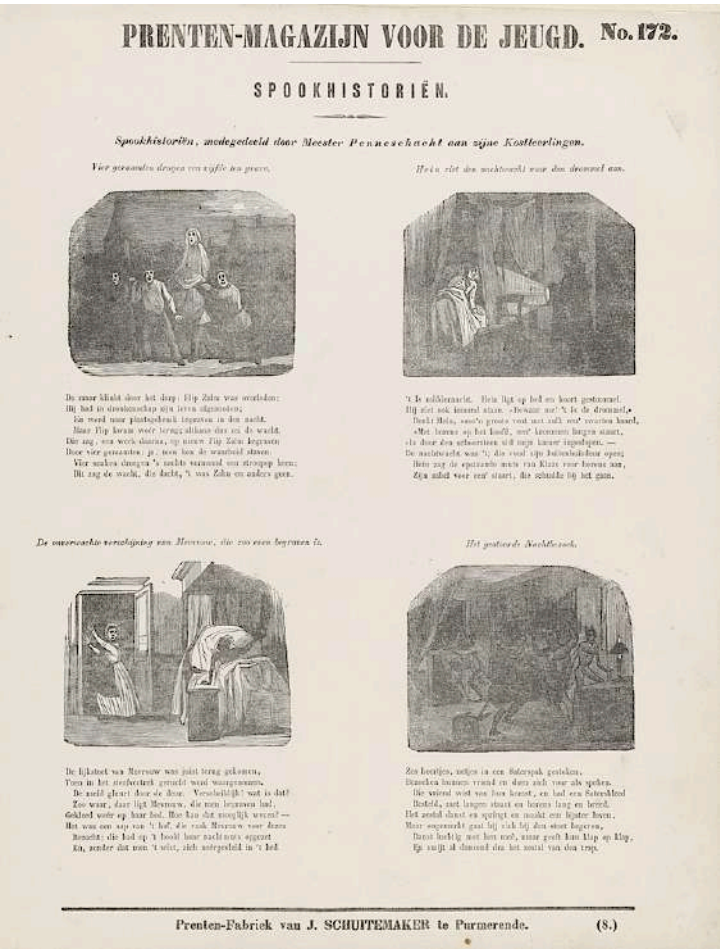
PRENTEN-MAGAZIJN VOOR DE JEUGD. No. 172.

SPOOKHISTORIËN.

Spookhistoriën, medegedeeld door Meester Penneschacht aan zijne Kostleerlingen.

Vier geraamten dragen een vijfde ten grave.

Hein zit den nachtmuts voor den dromel aan.

De onverwachte verschijning van Mevrouw, die zoo even begraven is.

Het gekleede Nachtlezoek.

Prenten-Fabriek van J. SCHUITEMAKER te Purmerende. (8.)

De lykstoet van Mevrouw was juist terug gekomen, toen in het sterfvertrek gerucht werd waargenomen. De meid gluurt door de deur. Verschrikkelyk! Wat is dat? Zoo waar, daar ligt Mevrouw, die men begraven had, gekleed weer op haar bed. Hoe kan dat mooglyk wezen? Het was een aap van ‘t hof, die vaak Mevrouw voor dezen bezocht; die had op ‘t hoofd haar nachtmuts opgezet en, zonder dat men het wist, zich neergevleid in ‘t bed.

Prentnr. 172 Spookhistoriën, medegedeeld door meester Penneschacht aan zijne kostleerlingen.
Uitgever: Jan Schuitemaker, Purmerend 1850-1881.
Omschrijving: Blad met 4 scènes uit een spookverhaal. Boven elke voorstelling een titel en onder elke voorstelling een achtregelig vers. Houtgravure en tekst in boekdruk. Afmeting 424x334 mm.

Benevens drie eveneens fleurige versjes onder de andere tafreelen. De vermaarde Prenten-Fabriek van J. Schuitemaker te Purmerend verzorgde deze uitgaaf voor de jeugd en Willem Hissink te Zutphen bood onder het motto:

Wil deze prentjes bestudeeren,
gij zult er zeer veel goeds uit leeren.

En dan de vier-en-twintig fraaie Dwergposturen, montserachtige wezens met waterhoofden…

Prentnr.110
Nog eenigen der dwerg-posturen, ô jeugd! en 't hedendaags bestaan
Der mode kunt gy hier begluren. Wilt by 't gezigt 'er acht op slaan.
Uitgever Johan Noman, Zaltbommel 1806-1830.
Omschrijving: Spotprent op de mode met 24 voorstellingen van een mannen, vrouwen en karikaturele figuren met parasollen.
Onder elke afbeelding een zesregelig vers.
Houtsnede, tekst in boekdruk. Afmeting 435x346 mm.

De firma, de sedert jaren zeer bekende firma Noothoven van Goor dreef te dien dage ook een prentenfabriek en bood de jeugd een prent met Chineesche schimmen, een schouwspel dat op de kermis vertoond werd en overeenkomt met de prestaties van Jan Klaaszen…

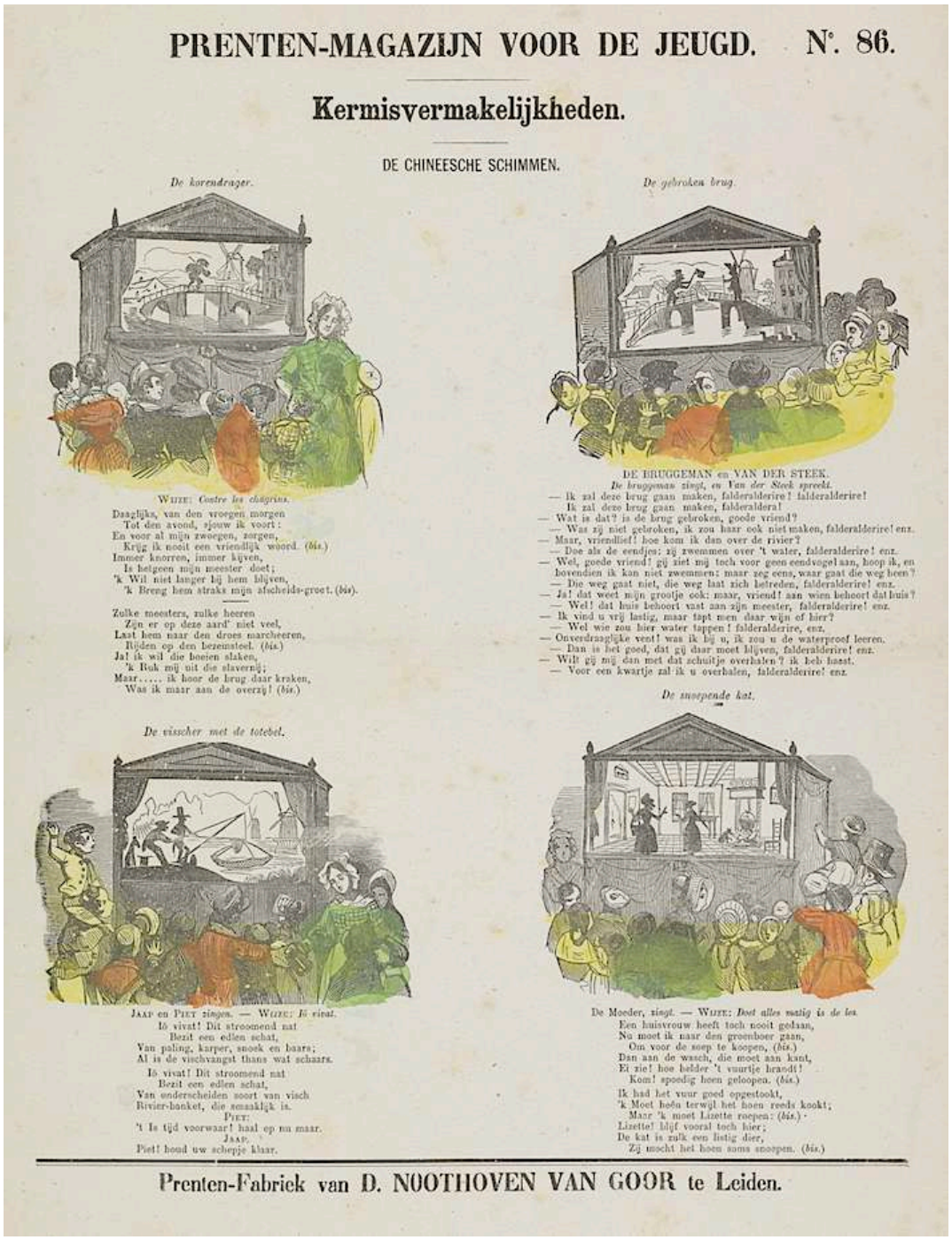

Prentnr. 86 Kermisvermakelijkheden.Prenten-magazijn voor de jeugd.
De Chineesche schimmen.
Uitgever Dirk Noothoven van Goor, Leiden 1850-1881.
Omschrijving: Blad met 4 voorstellingen van schimmenspelen.
Boven elke voorstelling een titel en onder elke voorstelling versregels.
Houtgravure; tekst in boekdruk. Afmeting 423x306 mm.

24-11-1932 Limburger koerier.
Een prent voor een cent. …De kleurenprent is niet van vandaag of gisteren. Heel bekend waren de zoogenaamde centsprenten, waar men een koopje aan had, want ze kosten, zooals hun naam al zegt, maar een cent. En al was een cent ook vroeger meer waard dan nu, - voor een cent kan men thans maar bitter weinig koopen, - toch was zoo'n prent destijds een koopje. Het ding was, wat men thans deftig een houtsnede noemt en waarvoor men minstens een rijksdaalder vragen zou.
Die centsprenten werden "van het blok gedrukt".
In houten blokjes had men de af te beelden voorstellingen gesneden met min of meer vaardigheid. Voor een plaatje gebruikte men een blokje en verschillende uitgesneden kartonnetjes, voor elke één. Wilde men een mannetje afbeelden met roode haren en een blauw broekje, dan gebruikte men twee kartonnetjes. Op het blok stond het mannetje zooals het wezen zou, als geen rode haren en geen blauw, maar een wit broekje had. Dit blokje drukte men het eerst af. Vervolgens drukte men met behulp van het uitgesneden kartonnetje de roode haren er boven op en tot slot volgde het blauw van het broekje. En dan was er een prentje van de centsprent gereed, want het merkwaardige is, dat er verschillende kleine prentjes op één centsprent voorkomen.
Een bijzondere charme aan deze overigens weinig bekoorlijke en in waarheid plaatjesachtige plaatjes, verleend door de omstandigheid, dat de verschillende kleuren vaak minder precies over elkaar werden gedrukt. Het gevolg was, dat niet zelden het blauw van 't broekje een kwart centimeter achter het broekje aanzweefde of het rood van de haren boven het hoofd in de lucht dreef, als een onheilspellende vuurgloed. Doch een kinderhand is, - althans was, - gauw gevuld en in alle geval vormen deze prenten een goede inwijding tot het zien en waardeeren van moderne kunst.
De centsprenten waren meer bestemd voor "gewone" kinderen. Zooals men zich misschien herinneren zal, onderscheidde men vroeger de kinderen, zooals trouwens ook de volwassenen, in gewone en betere. De gewone kinderen dan, die gauwer tevreden waren en dan ook van gewone ouders stamden, waren met centsprenten dol-blij. De "betere" kinderen waren niet zoo spoedig content. Zij kregen plaatjes-albums, kostbare prentenboeken, waaraan bekende meesters van de teekenstift, den burijn en de etsnaald hun medewerking verleenden. Het is niet bekend, wie blijer waren: - de gewone kinderen met hun centsprenten of de betere kinderen met hun kunst-drukwerken…
…Jaren geleden leefde er nog een nazaat van de centsprent, een reclame object, dat men bij de mosterd cadeau kreeg…

07-01-1933 Leeuwarder courant.
De Bruiloft van Kloris en Roosje. … De opvoering van den Gysbrecht van Aemstel wordt, althans op nieuwjaarsdag, sedert het einde der zeventiende of het begin van den achttiende eeuw besloten met een boerenoperette: de bruiloft van Kloris en Roosje… Het stukje is zeer in den smaak van het publiek gevallen, en verschillende teekenaars hebben het zelfs de moeite waardig geacht, daarvan eene afbeelding te maken…

Afbeelding van de bruiloft van Kloris en Roosje / oud berugt klugtspel / welke jaarlyks op de schouwburg wordt vertoond.
Uitgever: Erve H. Rynders, Amsterdam 1831-1854.
Omschrijving: Blad met 8 voorstellingen over de bruiloft van Kloris en Roosje. Onder elke afbeelding een zesregelig vers in twee kolommen. Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 412x331 mm.

24-02-1933 Leeuwarder courant.

Fries Museum. In het Prentenkabinet van het Friesch Museum zijn uitgelegd een aantal kinderprenten, geschonken door den heer J. Taconis, Nieuwestad 31 alhier. In tegenstelling met hetgeen gewoonlijk het lot was van dergelijke prenten, die vervaardigd worden om de jeugd wijsheid en deugd bij te brengen, zijn deze exemplaren netjes en zindelijk bewaard gebleven. De meesten zijn uit het laatst van de 18e en het begin van de 19e eeuw. Zij verschenen voor het meerendeel bij verschillende boekverkoopers te Amsterdam, doch drie ervan dragen het adres van Leeuwarder boekhandelaren en wel Abraham Ferwerda uit de Peperstraat en Joh. Seydel op den hoek van de Koningsstraat. Ferwerda maakte voor zijn prent gebruik van de oude houtblokken, gesneden door den bekenden houtsnijder Christoph van Sichem. Deze was werkzaam in de eerste helft van de 17e eeuw en leverde voor de herdruk van de "Biblia Sacra", die in 1646 verscheen, tal van houtsneden naar Dürer, Lucas van Leyden, Heemskerck e.a. Een aardige prent is die, welke het leven in Luilekkerland in beeld brengt en waaronder in een hoogdravend gedicht alle heerlijkheden worden beschreven, welke men daar te genieten krijgt, maar welk vers dan toch ook weer eindigt met een vermaning aan de jeugd tot "verfoeyng van de Luyheid". De andere geven meest huiselijke en kerkelijke tafereelen te zien.

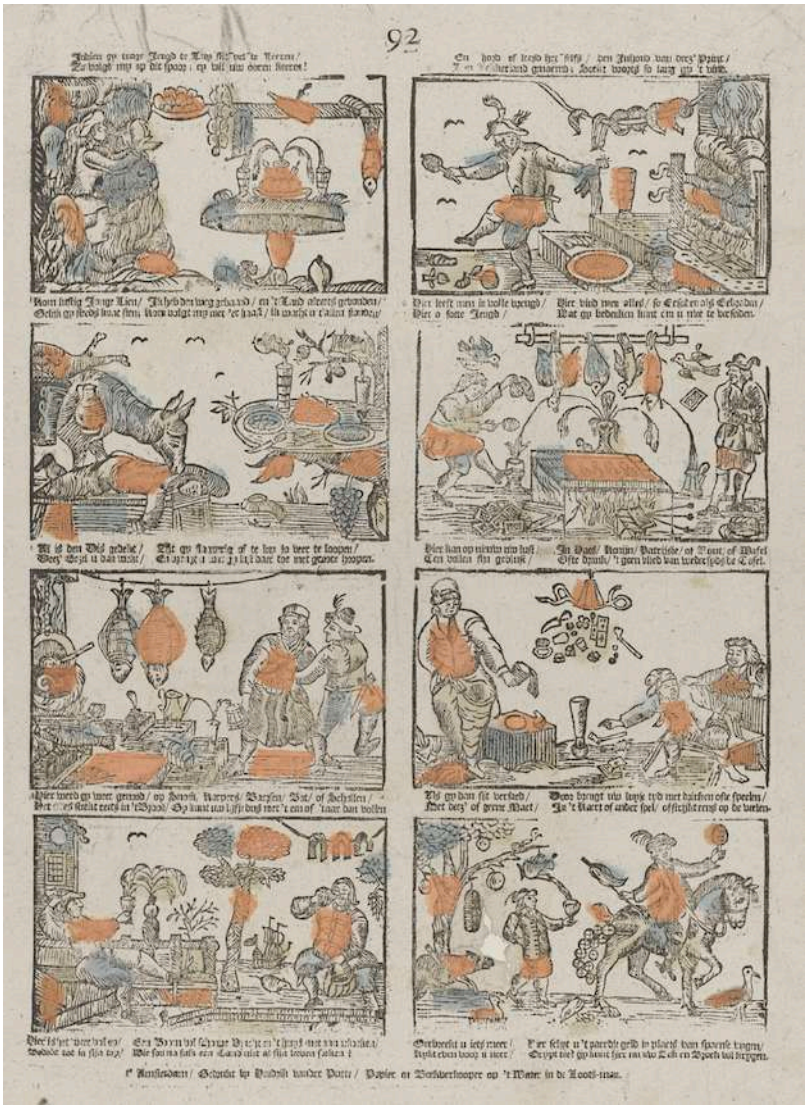

Prentnr. 92
Indien gy trage jeugd te luy syt yet te leeren
Zo volgd my op dit spoor; en wil uw ooren keeren!
En hord of leesd het selfs den inhoud van deez' print
Luy lekkerland genaemd; Soekt voorts so lang gy 't vind.
Uitgever Hendrik van der Putte, Amsterdam 1761-1765.
Omschrijving: Blad met 8 voorstellingen van het Luilekkerland. Onder elke afbeelding een vers. Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 418x307 mm.

04-07-1933 Algemeen Handelsblad.

Jan en Casper Luyken in het Museum Fodor. *Tentoonstelling van geïllustreerde boeken, teekeningen en prenten.* Bij gelegenheid van de opening der zomertentoonstelling in het Museum Fodor werd hier een kort overzicht van het leven van Jan Luyken gegeven, maar slechts terloops gewaagd van Casper, Jan's medewerker en eenigen zoon. Omtrent diens arbeid en lotgevallen zijn we minder uitvoerig ingelicht. Wat we weten van zijn korte leven en van het werk dat hij naliet, danken we aan de grondige studie, door den Luyken-kenner P.van Eeghen aan de beide kunstenaars en hun verwanten gewijd. Daarin wordt als zeker aangenomen dat Casper op zestien- of zeventienjarigen leeftijd reeds zoo ver gevorderd was, dat hij zijn vader kon helpen met graveeren; de eerste proeve van hun samenwerking verscheen in 1689. Daarna werden de meeste opdrachten voor boekillustraties, door de uitgevers aan Jan gedaan, door vader en zoon voltooid. Verondersteld wordt dat Casper zich meer met de groote figuren die den voorgrond van de prenten vulden, bezighield, terwijl Jan het fijne bijwerk voor zijn rekening nam. Een fraai voorbeeld van hun vruchtbare collaboratie vinden we in de prentenreeks van "Het Menschelijk Bedrijf, met Versen". De teekeningen in deze serie zijn alle van den vader; aan de prenten heeft Casper meegewerkt. De uitgave werd zóó populair, dat er volksprenten naar vervaardigd werden, met sterk vereenvoudigde copieën naar de origineelen, die nog jarenlang in omloop bleven. Jan Luyken gaf ze voor eigen rekening uit, vergezeld van stichtelijke rijmpjes. Het blad met den Schoolmeester is één uit de honderd; "Maakt Medecijn Niet tot fenijn" staat er boven. De schoolmonarch zit, in kamerjapon en met de muts op, achter zijn lessenaar; hij is bezig een jongen de leesles te overhooren; naast hem staat een knaap met een lei. Aan den muur, onder meesters bereik, hangen zijn tuchtmiddelen: plak en roe. Dieper het vertrek in zitten de jongens aan banken te werken. Hoewel geen hedendaagsche openluchtschool laat de ventilatie er niets te wenschen over; de ramen staan wijd open en laten het uitzicht vrij op een vrolijk Hollandsch stadsgezicht met trapgeveltjes en veel groen. Jan Luyken schreef er een leerdicht onder…

De Schoolmeester uit de serie Het Menselyk Bedryf.
Ontwerper/Prentmaker/Schrijver Jan Luyken, Amsterdam 1694.
Ets, afmeting 141x80 mm.

Van Casper's eigen werk is o.m. een reeks van "Zestien stuks Straatloopers" bewaard gebleven, waaruit we hier een figuur, den koopman in kammen en brillen, reproduceeren. Meer dan de vrome, wereldvreemde Jan, voelde Casper zich klaarblijkelijk getrokken tot voorstellingen van het dagelijks leven; hij miste diens religieuze bezieling en de daarmee samengaande idealiseerende fantasie. Ook was hij minder conscientieus bij den arbeid. "In het geheel geven zijn werken," – schrijft Van Eeghen – " blijk van te wild en met te weinig zorg te zijn vervaardigd." De hier afgebeelde teekening geeft den schrijver gelijk.

"Kammen en Brillen" van Casper Luyken.

Een 17de eeuwsche pers, door de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen van Rotterdam ter expositie afgestaan en al het oude etsgereedschap, onder leiding van den vakkunundigen graficus Jan Poortenaar samengebracht, geeft den bezoeker der tentoonstelling een denkbeeld van Luyken's arbeid in ontstaan en wording, die, voltooid, hem symbool van het Hoogere was…

De Plaatdrucker uit de serie Het Menselyk Bedryf. Ontwerper/Prentmaker/ Schrijver Jan Luyken, Amsterdam 1694. Ets, afmeting 141x80 mm.

19-01-1934 Nieuwsblad van Friesland.
Van oude "heilingen". De trap des ouderdoms – Een kinderhand is gauw gevuld. Wij willen hopen, dat dit woord ook thans nog toepassing vindt, al zullen er in ouden tijden wel kinderhanden gevuld, kinderharten verblijd zijn met voorwerpen en gaven ,waar naar heden niemand meer omkijken wil. Hooge kunstwaarde hadden zij dan ook niet, de "heilingen", zooals zij nog in onze jeugd als centsprenten te koop en voor velen grage waar waren. Op die primitieve uitgaven der drukpers werden op eenvoudige wijze uitgebeeld voorstellingen uit den bijbel, uit 's lands historie, het soldatenleven, de dierenwereld, hemellichamen en oude volkeren, kinderspelen, de geschiedenis van Jan Klaassen, de verkeerde wereld, Jan de Wasscher enz., te veel om op te noemen.
De naam "heilingen" zal wel afkomstig zijn uit een voortijd, toen daarop werden voorgesteld in de R.K. kerk vereerde heiligen. Als zoodanig kunnen zij de voorloopers geweest zijn van de latere typografische beter verzorgde bidprentjes. Als kinderprenten zijn zij echter langen tijd uitgekomen en uitgereikt aan de jeugd, b.v. als een welkom op de bewaarschool, als belooning voor vlijt en deugd, als een feestgave van Sinterklaas, enz. De eenvoudige, in hun eenvoud toch dikwerf van kunstzin getuigende teekeningen, later ook al met kleur of verf beklad, werden eerst in proza, later ook al met behulp der dichtkunst van bij- of onderschriften voorzien… Allereerst een beeld van het menschelijk leven, voorgesteld langs den trap des ouderdoms.

Prentnr.55 Trap des ouderdoms.
Deez' plaat vertoont den mensch, van de eerste kindsheid af,
Door elken leeftijd heen, tot aan het duister graf.
Maar 't zij wij lang of kort op aarde hier verbeiden,
In 't einde komt de dood, wij moeten eenmaal scheiden.
Uitgever: Lutkie en Cranenburg, 's Hertogenbosch 1848-1881.
Omschrijving: Een trap des ouderdoms: een mannentrap. Op de treden van de trap mannen in de leeftijd van 0 tot 100 jaar. Onder de trap de personificatie van de tijd.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 32x40 cm.

Prentnr. 90 duidt al op meer zinnebeeldige en meer vervolmaakte penteekening. Op deze prent vinden we de prille jeugd, den leeftijd beneden tien uitgebeeld zonder eenig cijfer. Bij tien staat de jong geborene op den eersten trap des levens. Reeds is voorbij het "dierbaar perk van drie tot zeven jaren, als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt, als alles lacht, als alles speelt." Hierop volgt de zucht van grootheid, naar ouder doen, naar pijp en opschik en opleiding in 't gareel, dat ons wordt omhangen. Maar van den bakvischleeftijd voor het meisje, het opgroeien van "kalf tot hokkeling" voor den jongen man, gaat toch ook groote bekoring uit. En zoo zien we op de tweede trede die twee dan ook reeds gepaard staan en lijkt het ons toe, dat de moeder reeds haar zegen geeft. De 30-jarige leeftijd brengt aan de jong gehuwden het geluk van eigen kroost, terwijl 40 die van den volwaardigen leeftijd voorstelt. De hoogste stap wordt bereikt door hen, die een halve eeuw lang worden gespaard. Dat is de leeftijd, waarop men nog eens terugblikt naar wat voorbij is, waarop de grijsheid sporen van den naderenden ouderdom aankondigt. Zelfs de dood komt al eens om een hoekje kijken… Behoedzaam maar toch hoopvol blikt ge voorwaarts en daalt tot een volgende trede… Wie de 70-jarigen leeftijd in de plaats waar hij zijn jeugd heeft doorgebracht eens betreedt de stille rustplaats van Gods dooden, constateert, dat daar meestal meer oude bekenden, vrinden, dierbaren tot hem spreken, dan in de hem vreemd wordende wereld der levenden. Toch blikt hij nog gaarne eens omme en veel uit zijn jeugd, zijn jongelingsjaren, zijn huwelijk spreekt luider in hem en tot hem, dan herinneringen, welke in later tijd minder vast in zijn geheugen zijn.
80 – oud en koud en krom? Neen, er zijn tachtigjarigen geweest, die het daar lang niet mee eens zijn…

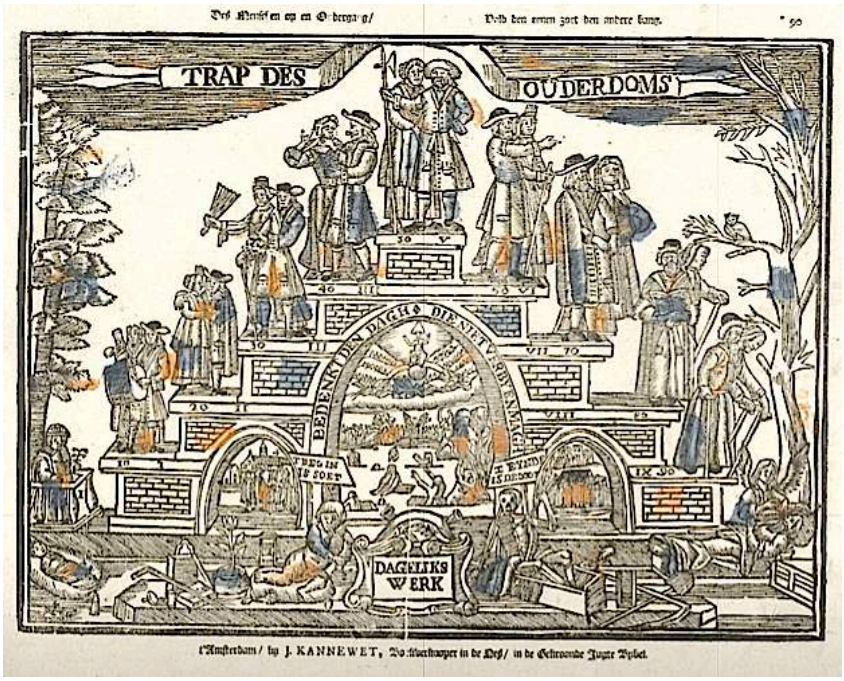

Prentnr. 90 Uitgever Johannes Kannewet (II), Amsterdam 1725-1780.
Omschrijving: Een trap des ouderdoms: een parentrap. Op de treden van de trap, in de vorm van een brug, staan mannen en vrouwen in de leeftijd van 0 tot 100 jaar. Onder de brug een voorstelling van het Laatste Oordeel. Op de poort de tekst: Bedenkt den dagh die niet verblyen mag. Linksvoor een putto met de tekst: T Begin is soet, rechtsvoor de dood als skelet met de tekst: T Eynde is de Doot. Afmeting 310x422 mm.

26-01-1934 Nieuwsblad van Friesland.
Aanschouwelijk Onderwijs. Een "heiling" levert eenig bewijs van de hoogdravende wijze, waarop deze centsprenten beoogden mede te werken tot het bij brengen van kennis en wijsheid aan de jeugd. Ver voor dat het onderwijs grondwettelijk een voorwerp van aanhoudende zorg der regeering uitmaakte, is er een tijd geweest, waarin voornamelijk de kerk zich daarmee bemoeide. Van eenige wettelijke regeling kwam veel later sprake. Ieder, die zich eenigszins letter- of schriftkundig voelde aangelegd, begon ook vaak op eigen houtje maar een schooltje… Ook nog in veel later tijd voldeed het onderwijs natuurlijk lang niet aan de eischen, die daaraan thans mogen worden gesteld. Was vooral lezen, schrijven en rekenen bij het onderwijs hoofdzaak, psalmlezingen en bijbelkennis mochten daarbij allerminst worden verwaarloosd. Daarnevens echter wisten enkele in hoogere vakken studeerenden de jeugd ook bij te brengen eenige kennis van andere, hooger gaande vakken. Daaraan vinden we in de oude "heilingen" menig voorbeeld bijgebracht. Zonder te willen beweren, dat deze als hulpmiddelen bij het onderwijs hebben dienst gedaan, geven zij toch karakteristiek weer veel te hooge vlucht, welke de opvoedkunde voor een weinig ontwikkelde schare kenmerkte.
Onze centsprent bovengenoemd, is daar een typisch voorbeeld van. Zoo geeft 't versje dat er staat, reeds de volgende berijmde inleiding:

De beeldtenis der valsche Goden,
Waarvan men in den ouden tijd,
Der dagen namen had gewijd,
Wordt, Kindren! U hier aangeboden.
Voorts moogt ge ook in deez' prent aanschouwen,
Eene Afgodin, mede in dit land
Zoo 't schijnt, vereerd, door 't onverstand.
Haar beeltenis was uit steen gehouwen.

De eerste zeven gravures geven aan de namen van de dagen der week. Zij stellen voor de Zon, de Maan, Tuisco, waarvan Dinsdag moet wordenafgeleid, Wodan (een der oppergoden), Thor, Friga en de Seater, zinnebeeldig voorgesteld met de noodige onderschriften voor de laatste drie dagen der week. De achtste figuur, de steenen juffrouw, waarmee het den opvoedkundigen samensteller gelieft der jeugd te doen kennis maken, stelt voor Nehalennia, een afgodin die de vruchtbaar makende kracht der natuur schijnt te vertegenwoordigen. Gewoonlijk wordt deze voorgesteld door een vrouw, staande of zittende, gekleed met een schoudermanteltje en in de eene hand een korf met vruchten dragende. In het strand nabij Domburg moeten in 1647 steenen beelden als deze gevonden zijn.
No.1 op de derde rij, stelt voor Goth, afstammeling van een Noorsch volk, dat ook in Drente, Oost-Friesland en Bentheim heeft gewoond. Hierop volgt de Markoman, vertegenwoordiger van een geslacht, dat volgens toelichting ook in onze Nederlanden meermalen invallen heeft gedaan.
No.3 in de rij is de Gepider, ook al van de Gothen afkomstig en waarvan afstammelingen moeten hebben gewoond in het Sticht en in den landen

van de Betuwe. De Kwade (no.4) is van den Donau afkomstig; zij hebben echter ook aan den Rijnkant gewoond en tegen de Romeinen oorlog gevoerd. Als eerste op de onderste rij volgt nu de Wandaal. Dat dit geslacht ook thans hier nog niet uitgestorven is, kan men nog wel eens in de rechtzalen gewaar worden, wanneer men leest van straatschenderijen en baldadigheid, bij het strúnjeijen of andere feestelijke gelegenheden gepleegd. Voor de laatste drie teekeningen geldt de volgende dichterlijke uitleg:

Nog ziet u daar bij aangegeven
Het beeld van d'ouden Batavier,
Zoo dapper, eerlijk, stout en fier,
Hercules eindelijk en Sueven.

Prentnr.B De beeldtenis dier valsche goden,
Waar aan men in den ouden tijd.
Prentmaker Jan Oortman (Sr.), uitgever erven weduwe Cornelis Stichter.
Amsterdam 1784-1813.
Omschrijving: Blad met 16 voorstellingen van mythologische en historische figuren. Met bovenaan de zegel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Onder elke afbeelding een onderschrift.
Houtsnede; tekst in boekdruk.. Afmeting 398x323 mm.

02-02-1934 Nieuwsblad van Friesland.
Kinderprenten. Hollandsch, Fransch en Friesch. Het moet jaren geleden een nog al groot artikel geweest zijn, dat heel wat aftrek vond: die "Heilingen", welke aan de opvoeding der Nederlandsche jeugd tot deugd en allerlei soorten van kennis werden dienstbaar gemaakt. In het onderschrift van een uitgave in zwartdruk, ons toegezonden van bevriende zijde uit Spannum, wordt als uitgever en drukker genoemd J. Zender te Dordrecht 'waar dezelve in 200 differente soorten te bekomen zijn." Onder die 200 differente soorten komen er prenten voor met lessen in Bijbelsche en vaderlandsche geschiedenis, plant- en dierkunde, kennis van spreekwoorden, Ned. en Fransche taal, uniformen, wapenkunde, oude en nieuwe modes en wat dies meer zij, alle zeer eenvoudig, doch kuisch van teekening en voorzien van een explicatie, ter veraangenaming in dichtvorm gesteld.
Wat dit laatste betreft, vinden we berijmde op- en onderschriften, welke aan recensenten uit onzen "meer beschaafden tijd", wel een bedenkelijken dunk moeten geven van het toemalig begrip over onderwijsmethoden in taalkunde, grammatica, geschiedenis, enz. zoo wordt een les over bijzondere voorvallen uit de historie des vaderlandsch aldus ingeleid:

Beschouw met aandacht deez' taferelen
En laat zy uw harte strelen,
De, welke Neerlands moed vertoond
Op dat die moet ook in Uw woond.

Wat de hierbij aangeboden teekeningen zelve betreft, daarbij veroorlooft de drukker of teekenaar zich al evenveel vrijheid en fantasie als de dichter, die "explicatie van den uitleg" geeft.
Bij de lessen in vaderlandsche geschiedenis met primitieve voorstellingen van thans meerendeels onbekende voorvallen uit het leven bijv. van Leyster, de Ruyter en Tromp, het beleg van Breda, etc. vraagt men zich af welke aantrekkelijkheid zulke prenten toch op de jeugd moeten hebben uitgeoefend, welk nut er in stak allerlei details daarvan in beeld weer te geven, waar de meeste er van slechts van eenig belang kunnen zijn voor enkelingen, dien het bekoort dieper op de historie in te gaan.
Zoo zien we een allegorische verheerlijking van admiraal Tromp, die met de geschiedrol in zijn hand in vol ornaat, gezeten in een door twee vurige paarden getrokken zegekar, de zee der historie doorrent, terwijl met lier en luit uit de lucht dalende engelen hem omzweven. Ter nadere toelichting voor de hiermee verblijde jeugd, leest men onder dit schoon geheel:

Toen Tromp 's Lands vryheid en 's lands regt
door zyne dood kogt in 't gevecht,
Was 't dat men hem deez' eerzuil gaf
en in Delfts stad een marmeren graf.

Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp op triomfwagen. Prentmaker Cornelis van Dalen, naar ontwerp van Cornelis Holsteyn. Uitgever Wouter Muller, Amsterdam 1653-1664. Omschrijving: Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp zittend op triomfwagen met troon in de vorm van een schelp getrokken door zeepaarden. In zijn hand houdt hij een drietand en mogelijk een scheepsroer, rond de wagen zwemmen vier tritons die op hun trompetschelpen blazen. Faam zweeft in de lucht en blaast op een trompet met vaandel waarop staat: Eer en lof zij Tromp. Putti houden een soort kroon boven het hoofd van de admiraal. In de ondermarge een vers door Herman Frederik Waterloos. Gravure. Afmeting 363x446 mm.

Het moge verklaarbaar worden geacht, dat men het in die dagen nuttig of noodig vond, de prille jeugd ook enkele bijzonderheden van de Dortsche Synode bij te brengen. Deze wordt uitgebeeld met een aan een gedekte tafel gezeten schare gepruikte heeren…

Afbeelding van het vermaarde Synode van Dordrecht 1618 - 1619. Supervisie Bernard Picart, naar prent van Franç Schillemans, Noordelijke Nederlanden 1729. Omschrijving: De opening van nationale synode te Dordrecht op 13 november 1618. De grote zaal van de Kloveniersdoelen met alle aanwezigen en toeschouwers. Ets en gravure. Afmeting 275x398 mm.

Prent no.3 van de boekdrukkers en boekverkoopers W.v.d. Berg & Comp. te Breda vertoont allerlei leergierige voorstellingen onder dit bovenschrift:

O jeugd, gy ziet hier ernst en spel,
ook Tydverdryf en and're zaken;
Behaagt dit Print-Tafreel U wel,
laat het dan ook Uw' Geest vermaken.

Die ernst, dat spel begint al bij de geboorte. Een der gravures, met kleuren beklad, maar met een voorstelling welke we niet in beeld durven weer te geven, geeft daarbij uitdrukking aan het begin van den menselijken levensloop, de geboorte. Bij de echte, ouderwetsche, overkapte wieg vertoeft het gelukzalig ouderen paar.
Dit verheven tafereel wordt aan de jeugd uitgelegd aldus:

Zie, Kraamheer Flip! Wat is 't een lust,
dat moeder bly heur Kindtje kuscht.
Gebooren uit haar' Schoot, by U in d'Echt gewonnen.
Wat zou een deugdzaam Paar ooit meer behagen konnen?
Hoe teder kweekt zy 't lieve Wicht!
Volg dan ook steeds Uw Vaderpligt.

Let wel, op deze laatste vermaning! Is 't niet of er een vader Cats aan 't woord is? De prent vertoont, weer op andere wijze dan "De trap des ouderdoms", meerdere voorvallen uit den menschelijke levensloop. Tot afschrik of tot stichting der jeugd zien we daarbij mede een afstraffing van den vader, die – boven zijn bier thuis gekomen – door moeder de vrouw met haar ellestok ontvangen wordt:

Gy Schurk! Gy Guit! Gy Deugniet!
Die al mijn Goed verteerd (schreeuwt Griet)
Vrees, vrees nu , Dobbelaar en woeste Nachtrinkinker!
Den Stok op Uwen huid; of vlugt, gy dronken Drinker!
Piet, dies geheeten wellekom,
Loopt rasch de Koffietafel om.

Prentnr. 3 o Jeugd! gy ziet hier ernst en spel,
Behaagt dit Print-tafreel U wel.
Drukker W. van Bergen, Breda 1809.
Omschrijving: Blad met twaalf voorstellingen van allerlei vermaken.
Onder elk plaatje een zesregelig versje.
Houtsnede met tekst in boekdruk, gekleurd. Afmeting 425x334 mm.

Verlaten we dit onstichtelijk tooneel. De onthouders-propaganda is thans gelukkig geleid in betere, meer paedagogische banen. Maar met schuddend hoofd vragen we ons af, welke opvoedkundige waarde er toch wel moest worden toegekend aan zulke “Heilingen”, die als belooning voor de deugd, als een feestgave aan de jeugd werden uitgereikt en – getuige de rijke keuze daarin aangeboden – bij jong en oud grage waar moeten zijn geweest. Natuurlijk waren er ook andere en betere soorten. Hier in dicht en beeld de geschiedenis van den Verloren Zoon… In de serie Bijbelsche prenten werden op deze wijze allerlei tafereelen uit de Schrift beschreven en weergegeven, in later jaren ook in zeer goed, althans typografisch beter verzorgde uitgaven.

Prentnr. 564 Geschiedenis van den verloren zoon.
Verkoper A.Jacobs / Metz. Uitgever Gangel, A’dam 1840-1868.
Omschrijving: Blad met 20 voorstellingen uit de gelijkenis van de verloren zoon. Onder elke afbeelding een onderschrift.
Lithografie, met de hand gekleurd, tekst boekdruk. Afmeting 428x338 mm.

Aan zoetsappige, kinderlijke voorstellingen die aan Van Alphen's "Mijn leeren en spelen" doen denken, ontbreekt het ook niet. Ieder uitgever scheen zoo zijn eigen genre te hebben. Zoo bestaat er een serie prenten van J.P. Claus te Rotterdam, die uitmunten door eenvoud van teekening en braafheidsleer der berijmde onderschriften. Zoo zien we daar b.v. twee leergierige leerlingen bij een aardglobe staan. We zwijgen nu maar van de oude mannetjes-gezichten dier brave scholieren…
Er zijn echter ook uitgevers geweest, die hunne prenten-serie hebben dienstbaar gemaakt aan het leeren of onderhouden der nutte kennis van de Fransche taal…

Het is zooals men zegt:
Een spreekwoord is wel regt.
Al is het soms een leugen,
't blijft tog in het geheugen.

Prentnr.54 Het is zoo als men zegt, Een spreekwoord is wel regt, Al is het soms een leugen, het blijft toch in 't geheugen.
Uitgever Philippus Jacobus Brepols, Turnhout 1800-1833.
Omschrijving: Blad met 30 verbeeldingen van spreekwoorden en uitdrukkingen. Onder elke afbeelding een onderschrift in het Nederlands en in het Frans.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 394x340 mm.

Vervolgens moet er een tijd gekomen zijn, waarin een genootschap, dat ook op ander gebied veel voor het volk heeft gedaan, tot het inzicht kwam, dat het aanschouwelijk onderricht met woord en beeld voor volk en kind toch in andere en betere banen moest worden geleid. Dat was in 1784 opgerichte Maatschappij tot Nut van ‘t Algemeen. En ter Bijbeldrukkerij van David le Jolle op de Rozengracht te Amsterdam verzorgde uitgave draagt het embleem dezer Maatschappij. Teekening, druk en berijming dezer volksprenten zijn heel wat beter verzorgd. Er moet ook heel wat keuze in zijn geweest. “Belangrijke gebeurtenissen, voorvallen onder de opvolgende Vorsten van den Huize Oranje Nassau”.

Slag bij Nieuwpoort, 1600.
Prentmaker Bartholomeus Willemsz. Dollendo.
Vervaardigd: Noordelijke Nederlanden 1600-1610.
Omschrijving: Slag bij Nieuwpoort. De Staatse en Spaanse legers in gevecht met elkaar op het strand bij Nieuwpoort, 2 juli 1600. Linksonderaan de stad Nieuwpoort. Apart gedrukt onder de voorstelling de legenda's 1-49 en A-Y in het Nederlands.
Gravure, afmeting 327x405 mm.

vertrek van Willem III naar Engeland (11 Nov. 1688) en nog een aantal andere historische voorstellingen.

Tocht van Willem III naar Engeland, 1688. Vertreck van S.K.H. na Engeland, den 11. Nov. 1688 / Aenkomst van S.K.H.D.P. van Orangie in Engeland, den 15. en 16. Nov. 1688. Depart de S.A.R. pour Angleterre, le 11. No. 1688 / Arrivement de S.A.R. en Angleterre, le 15. et 16. No. 1688. Naar prent van Romeyn de Hooghe, uitgever Justus Danckerts. Vervaardigd: Noordelijke Nederlanden, 1688. Omschrijving: Tocht van Willem III naar Engeland, 1688. Twee voorstellingen, genummerd I en II. Boven: het vertek van Willem met zijn vloot op 11 november 1688 vanuit Hellevoetsluis. Volle kade en overzicht van de schepen. Onder de aankomst van de vloot van de prins in Torbay bij Brixham, 15 en 16 november 1688. Op de voorgrond gaat de prins aan land. Onderaan de verklaringen van de cijfers 1-15 en 1-25 in het Nederlands en Frans. In het midden een portret van de prins in profiel naar links met Rechtvaardigheid en Nederlandse Maagd. Hierbij vier ovale cartouches met kleine scènes van gebeurtenissen na de aankomst in Engeland. Ets en gravure, afmeting 504x591 mm.

Deze artikels over oude “Heilingen” zouden niet compleet zijn, wanneer we geen melding maakten van de pogingen die er gedaan zijn, om daarmee ook het Friesch lezen en schrijven te bevorderen. Als we ‘t wel hebben, heeft Waling Dykstra de hand daarin gehad… WOUDMAN.

10-09-1935 De Telegraaf.

Expositie van Kinderprenten. In het Nederlandsch Museum voor Onderwijs en Opvoeding, Prinsengracht 151 Amsterdam, ligt thans voor de bezoeker uitgestald een gedeelte van de verzameling oude kinderprenten uit de historische afdeeling van het museum.

De geëxposeerde collectie is naar den aard der prenten te verdeelen in: levensgeschiedenissen (Jan Wasscher, Urbanus en Isabel, Tetjeroen e.a.), sprookjes en fabels, spelen, beroepen en heilwenschen…

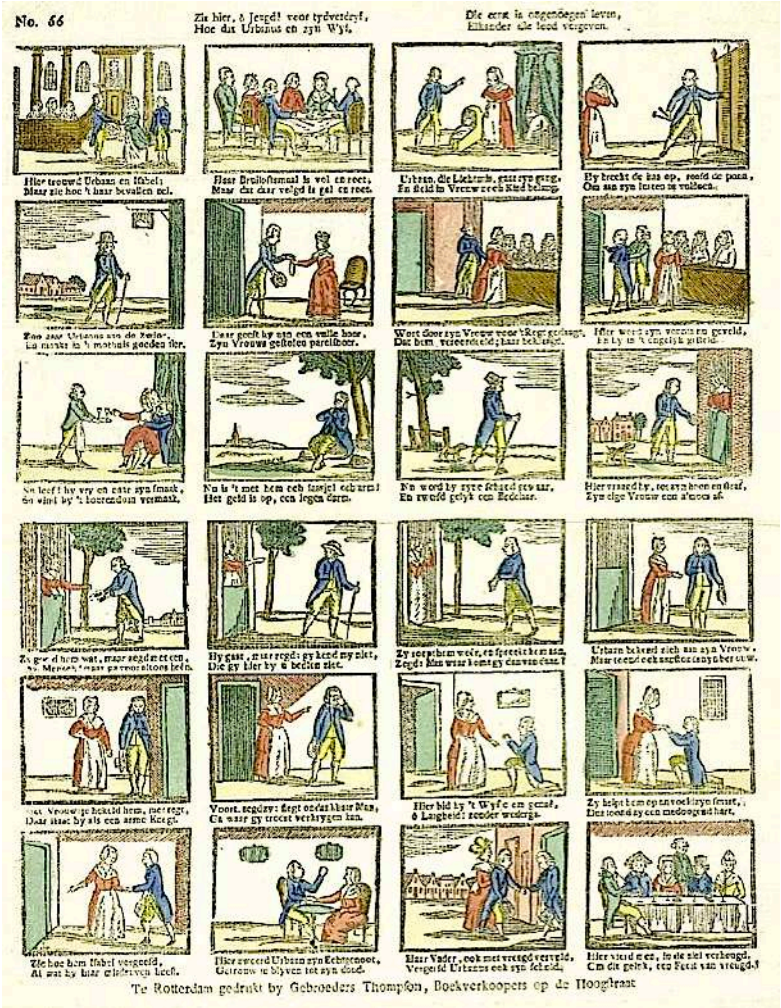

Prentnr.66 Zie hier, ô jeugd! voor tydverdryf, hoe dat Urbanus en zyn wyf. Auteur Adriaan van Steyn, uitgever Gebr. Thompson. Rotterdam, 1825-1829.Topstuk: Centsprenten waren populair bij een breed publiek van alle leeftijden. Het verhaal van Urbanus laat zien dat de werkelijkheid voor kinderen niet werd verbloemd. In de titel - "Zie hier, ô Jeugd! voor Tydverdryf"- richt men zich uitdrukkelijk tot de jeugd. In beeld en tekst wordt hen voorgehouden hoe Urbanus na huwelijksfeest en eerste kind zijn lusten volgt, de huiselijke kas plundert en aan de zwier gaat. Hij geeft zelfs het parelsnoer van zijn vrouw aan een 'vuile hoer'. Hij wordt veroordeeld, maar dat helpt niet, hij blijft bij de hoeren zijn vermaak vinden. Als het geld op is komt het berouw en vergeeft zijn deugdzame echtgenote. Omschrijving: Centsprent met 6 x 4 omkaderde houtsneden, met afbeeldingen van het verhaal van het huwelijk van Urbanus en Isabella, die kort daarna met elkaar in onmin raken: Urbanus steelt hun geld, verlaat vrouw en kind en vermaakt zich met hoeren totdat zijn geld op is en hij als een bedelaar huiswaarts keert. Aanvankelijk herkent zijn vrouw hem niet als hij om een aalmoes vraagt. Hij maakt zich dan bekend en vraagt haar vergeving waarin zij toestemt en daarna wordt alles weer goed. Opnieuw wordt er feest gevierd. Met rijmende tweeregelige onderschriften. Sjabloonkleuring met bruin, blauw, groen, geel, rood,groen, roze. Afmeting 40x33 cm.

17-07-1937 De Indische courant.

De Amsterdamsche Kinderprenten. *Holland in 't verleden. Zedelessen en Spotliedjes in bonte Beelden. Eens kostten ze een Cent en nu zijn het antiquarische Kostbaarheden.* Misschien zal zich hier en daar de oude kinderprenten, die cents-prenten, kortweg "printen" genoemd, herinneren, die primitieve ruwe tekeningen, soms gekleurd in fel rood en blauw en voorzien van vermakelijke rijmpjes, die het kinderverstand kon begrijpen. Waar zijn ze gebleven? Nu en dan ontmoet men ze nog weleens op boekenveilingen en telkens weer vraagt men zich af: zou de moderne jeugd hiervoor nog belangstelling kunnen hebben of gaat ze geheel op in Popeye the sailor, Micky Mouse of Bruintje Beer? Goedkoop waren die prenten! Slechts één cent! Ze werden verkocht in boek- en snoep-winkeltjes. Waren ze vuil of gescheurd, dan kwamen er nieuwe en de oude exemplaren verdwenen in kachel of vuilnisbak. Hun korte leven in kinderhanden is dan ook een van de oorzaken, dat men deze kostelijke cultuur-historische documenten slechts zelden in goeden staat zal aantreffen en dat ze voor hun oorspronkelijken prijs niet meer zijn te krijgen. Ze zijn bevorderd tot antiquiteiten. Die oude kinderprenten leeren wat toen van beteekenis was; zij bewaren de herinnering aan fabel of geschiedenis of aan bijzondere gebeurtenissen, die een grooten indruk hebben gemaakt. Tetjeroen, een berucht Amsterdamsch markttype, werd vereeuwigd op een kinderprent, Van Speyk genoot dezelfde eer, en de "Spoorwegprent", had betrekking op de opening van de eerste spoorlijn tusschen Amsterdam en Haarlem, een jaar tevoren.

Inwijding van de spoorweg tussen Amsterdam en Haarlem, 19 september 1839. Omschrijving: Feestelijke inwijding van de eerste Nederlandse spoorlijn tussen Amsterdam en Haarlem van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij op 19 september 1839. De locomotief gemerkt 'De Snelheid' met zes passagierwagons voor het station d'Eenhonderd Roe, in het midden de Haarlemmertrekvaart, op de voorgrond links toeschouwers. Steenets. Afmeting 163x245 mm.

Dat waren de actueele prenten, maar men had ze ook met verhalen en voorstellingen van lang geleden, met houtsneden, die van ouder op ouder waren overgegaan en die dagteekenen uit den Franschen tijd en van nog vroeger. Sommige hadden dan ook zoowel Fransche als Nederlandsche onderschriften en de kleederdrachten van den tijd gaven het geheel een cachet van echtheid en waarheid. Een zekere beroemdheid genoot de prent met "De Trap des Ouderdoms". Zelfs de comedie te Amsterdam heeft stof geleverd tot het maken van kinderprenten, o.a. op de blijspelen van Th. Asselijn, die de ontmaskering van de vrome Kwakers behelzen. Een tijdlang brachten de uitvoeringen de stad in beroering, blauwboekjes werden er tegen gemaakt en de Burgemeesters kwamen er aan te pas. Toch zijn ze een groot deel van de 18e eeuw op het repertoire gebleven en Cornelis Troost maakte er teekeningen op, die hem bekend deden worden.Deze kinderprent draagt als titel: "De historie van Jan Klaasz. Of de gewaande Dienstmaagd" en begint:

Dit Meysje werkt en zingt,
dat het haar Vrouw kan hooren,
Die over dit gezang zich zeker zal verstoren.
Och ja! Daar komt ze aan,
en scheldt haar uit voor slet,
Waartegen 't Meysje op haar beurt zich weer verzet.

Prentnr. 48: De historie van Jan Klaaz, of de gewaande dienstmaagd.
Auteur Thomas Asselyn.
Uitgever David Jolle, Amsterdam 1814-1820.
Omschrijving: Blad met afbeeldingen over een dienstmeisje, dat wordt ontslagen door vrouw Diewert. Een stijve 'kwaaker' gaat uit vrijen naar Saartje Jansz (dochter van vrouw Diewert) maar Saartje is verliefd op Jan Klaasz. Saartje gaat met een 'besteedster' (werkbemiddelaarster) praten. Jan Klaasz komt erbij en gaat als meid verkleed werken bij de ouders van Saartje. Dat gaat niet goed en vrouw Diewert raast en tiert dat ze 'zulk lomp stuk vleesch' als meid heeft gehuurd. Jan Klaasz valt en het bedrog wordt ontdekt. Saartje valt flauw en uiteindelijk worden Saartje en Klaas verenigd. Bevat vierregelige rijmende onderschriften. Gebaseerd op een blijspel uit 1682 van Thomas Asselijn. Houtsnede; tekst in boekdruk.

Misschien zou men het tegenwoordig niet erg paedagogisch vinden de kinderen op een dergelijke manier bezig te houden, maar eenige eeuwen geleden had men hierover nu eenmaal andere begrippen. Een kinderprent vol wijze lessen is over de deugden en gebreken. Ze verscheen bij J.Bouwer te Amsterdam op de Roozegragt zuid-zijde, in de Bijbeldrukkerij. Beurtelings worden de deugden en gebreken van den jongen en van het meisje onderhanden genomen: Kinder-deugden en Gebreken ziet ge in deze printjes spreken, dat u alles tevens toon, Ondeugds-straf en Braafheidsloon. En dan begint het:

Zie dit Knaapje leert met vlijt,
werk en spel, elk heeft zijn' tijd.
Merk, hoe hij naar school toe gaat,
Daar hij andren spelen laat.
Na 't nauwkeurig onderzoek,
krijgt zijn vlijt een treffend boek.
Maar bekijk nu dezen knaap,
bij zijn werk viel hij in slaap.
Zie hem daar eens snoepend staan,
daar hij moest naar Schole gaan.
Maar nu staat hij ook ten toon
straf en schande is snoepers loon.
Vlug en zindlijk breidt dit kind,
door haar moeder teer bemind.
Zie hoe proper, zie hoe net,
ze alles hier in orde zet.
Ja, dit boek, naar alle schijn,
Zal voor 't lieve meisje zijn.
Zie, hoe deze knikkebolt,
Daar haar breiwerk haar ontrolt.
Foei! Hoe ligt daar slordigheid
alles hier door een verspreid.
Moeder haalt hier tot besluit
haar verbroddeld breiwerk uit.

Prentnr. Q Kinder-deugden en gebreken, Ziet ge in deze printjes spreken.
Dat u alles tevens toon, Ondeugds-straf en braafheids-loon.
Prentmaker Gerrit en Jan Sr. Oortman.
Uitgever Johannes Bouwer, Amsterdam 1805-1808.
Omschrijving: Blad met 12 voorstellingen van de beloning van gehoorzame kinderen en de bestraffing van ongehoorzame kinderen.
Onder elke afbeelding een tweeregelig vers.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 410x330 mm.

In het algemeen gezegd, bestaan de oude kinderprenten uit een afdruk van houten blokjes, waarop een afbeelding is gesneden waaronder een versje, dat de verklaring geeft, hoe de geheele geschiedenis zich ontwikkelt. Ernst of luim, wat de prenten ook voorstellen, bijna altijd hebben ze een zedekundige strekking.

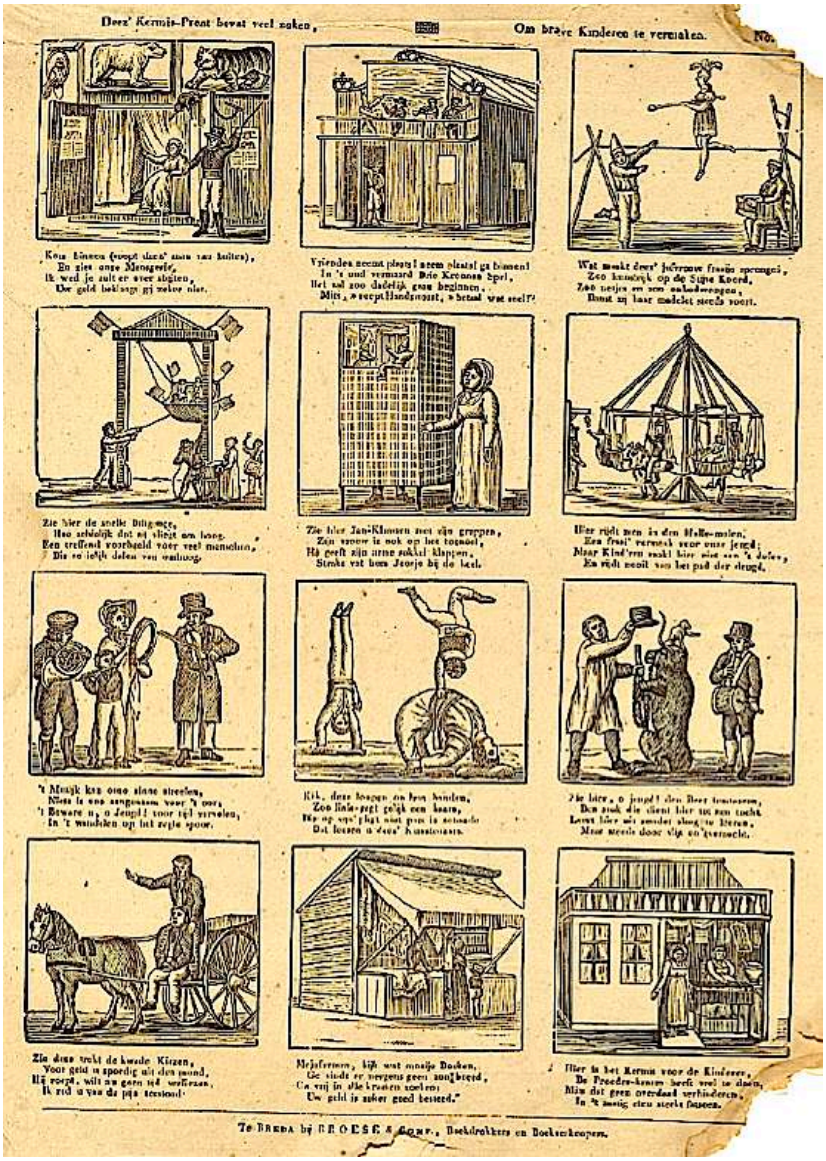

Prentnr.9 "Tot leering en vermaak"
Uitgever: Broese & Comp. Breda, 1828-1853.
Omschrijving: vormen van volksvermaak zoals menagerie, 'drie kroonen spel', koorddanseres, snelle diligence, poppenkast van Jan Klaassen, mallemolen, muzikanten, kunstenaars, beer temmen, kwakzalver, linnenkraam en poffertjeskraam.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting: 42,5 x 34 cm.

Dergelijke naïeve kinderprenten worden niet meer gemaakt, misschien liggen de oude drukblokken ergens in een vergeten hoek, maar de prenten, die we nog bezitten, zijn een kostbaar document van het leven in vroeger tijden. Laten we er zuinig op zijn.

15-08-1937 Het Vaderland.
15 Augustus: Maria Hemelvaart. *Voorstelling op schilderijen en prenten van Maria op haar sterfbed, Maria's Hemelvaart, Maria in den Hemel.* Onze Lieve Vrouw: Beschermster van de bedrukten, wanhopigen, zieken, soldaten, schippers, reizigers, pelgrims, - van de zondaars, - van het huwelijk en de geboorte. – Maria en de bloemen. – Maria en de ongelovige Thomas. – Maria en de Hekserij. – Maria en de duivel. – Maria Hemelvaart in de volksweerkunde…

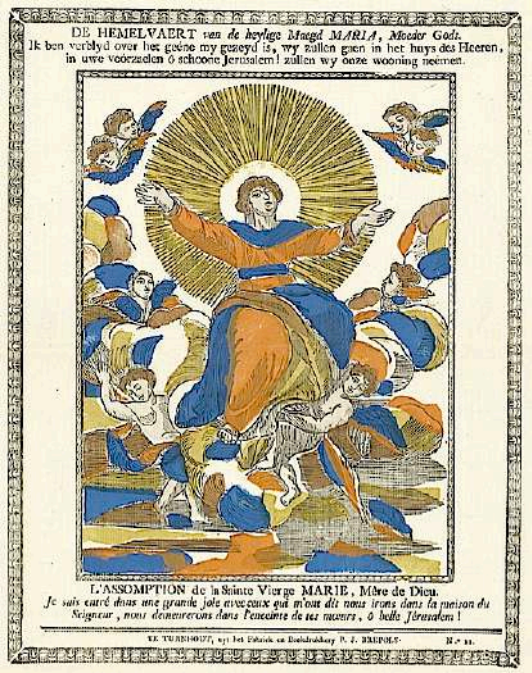

Prentnr. 11 De hemelvaert van de heylige maegd Maria, Moeder Gods / L'assomption de la sainte vierge Marie, Mêre de Dieu. Uitgever Philippus Jacobus Brepols, Turnhout 1800-1833. Omschrijving: De hemelvaart van Maria, met Maria zittend op wolke, gedragen door putti. Boven en onderschrift in het Nederlands en in het Frans. Geheel omgeven door een sierrand. Houtsnede gekleurd in oranje, blauw en geel. Tekst in boekdruk. Afmeting 395x332 mm.

06-10-1939 Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant.
Nieuwe uitgaven. Bij Van Gorcum & Comp. N.V. te Assen, zijn enkele kinderprenten, geredigeerd door den bekenden kinderdichter David Tomkins. Hierin herleven de ouderwetsche kinderprenten in een nieuwe, frisse gedaante. David Tomkins zorgde voor vlotte, aardige versjes. Ongetwijfeld zullen deze prenten voor vele kinderen een groote attractie vormen, waardoor er talrijke gebruiksmogelijkheden zijn. Op school kunnen zij als looning dienen voor goede prestaties, maar vooral ook thuis zullen de kinderen ze op prijs stellen en met veel animo de plaatjes bekijken en de versjes uit het hoofd leeren.

Het kriebelt hier,
het kriebelt daar.
Het kriebelt overal.
Ik krab maar met
mijn achterpoot:
Het is een gek geval!
En vlug als dat gekriebel gaat!
Je zou het niet gelooven:
Als ik van onderen begin,
dan kriebelt het van boven...